

OM DIE BYBEL ANDERS TE LEES
'N ETIEK VAN BYBELLEES

Gerrie Snyman

Griffel

2007

Die voorwerp op die voorblad het verskeie betekenismoonlikhede. Soos wat 'n leser die boek draai, kan die voorwerp die bol van 'n tabakpyp, 'n periskoop, die voet van 'n teddiebeer, die onderkant van 'n waterafvoerpyp of die slaankant van 'n hamer voorstel. Laasgenoemde betekenismoonlikheid versinnebeeld die gebruik van die Bybel as wapen of as instrument. Die hamer wat die spyker geslaan het om die kruis te maak, was 'n instrument, maar die hamer wat die hand aan die kruis vasgespyker het, was 'n wapen.

Die illustrasie op die voorblad word gebruik met die toestemming van BGA Publishing, New York.
Kopiereg © Beau Gardner

Geen deel van hierdie boek mag sonder skriftelike toestemming van die uitgewer gereproduseer word of in enige vorm deur elektroniese, fotografiese of meganiese middel weergegee word nie, hetsy deur fotokopiëring, plaat-, band- of laserskyfopname, vermikrofilming, via die internet of e-pos of enige stelsel van inligtingsbewaring of -ontsluiting.

Om die Bybel anders te lees
Uitgegee deur Griffel Media, Pretoria
www.griffel.co.za

Alle regte voorbehou
Kopiereg © 2007 Gerrie Snyman

Eerste druk 2007

ISBN 978-0-9802556-6-X

Gedruk en gebind deur BusinessPrint, Pretoria

Opgedra aan Mart-Marie en Christof wat die merke van hulle pa se lees moet dra.

INHOUDSOPGAWE

VOORWOORD | 1

INLEIDING

WANT DIE ANDER SIEN ONS NIE RAAK NIE | 9

- (1) 'n Bybellees wat dieselfde gebly het | 9
- (2) 'n Epistemiese breuk | 10
- (3) Sistemiese denke | 13
- (4) Jesus, Plato en ons belydenisse | 17
- (5) Die mens se verantwoordelikheid | 19
- (6) Om die ander in die oë te kyk | 20

HOOFSTUK 1

HOEKOM 'n ANDER SOORT LEES REGTIG NODIG IS | 23

- (1) Apartheid het die gereformeerde tradisie kragteloos gemaak | 23
- (2) Die krisis | 25
- (3) Verwarring | 28
- (4) Ons godsbeeld word geraak | 31
- (5) Die soort Bybellees waaraan ons gewoon is | 33
- (6) Die gevolge van dié soort Bybellees | 35

HOOFSTUK 2

HOMOSEKSUALITEIT EN 'n HETEROSEKSUELE IDEOLOGIE | 39

- (1) Die rol van subjektiwiteit | 39
- (2) Heteroseksualiteit | 42
- (3) Seksualiteit en performatiwiteit | 45
- (4) Hoe kan ons die tekste verstaan? | 47
- (5) Die skeppingsbeginsel, heteroseksualiteit en interseksualiteit | 49
- (6) 'n Gereformeerde verstaan? | 50

HOOFSTUK 3

'n ETIEK VAN (BYBEL)LEES | 53

- (1) Bybellees bring verantwoordelikhede | 53
- (2) Magsverhoudinge kom in die spel | 55
- (3) Ideologisering van kennis | 56
- (4) 'n Etiek van lees | 59
 - (a) 'n Etiek van historiese lees | 60
 - (b) 'n Etiek van verantwoording | 62

HOOFSTUK 4

GEWELD EN DIE BYBEL AS WAPEN | 67

- (1) Onskuld van die Bybel | 67
- (2) Geweld | 69
- (3) Lyfstraf | 71
- (4) Bybellees met suspisie | 72
- (5) Destruktiewe interpretasie van die Bybel – die teologiese regverdiging van apartheid | 74
- (6) Destruktiewe lees van die Bybel – die plek van die vrou in die kerk | 76
- (7) Wapen of instrument? | 78

HOOFSTUK 5

DIE MITE VAN 'n LETTERLIKE LEES | 83

- (1) Vertolkingsloosheid en die hermeneutiek van bemagtiging | 83
- (2) Wat is 'n letterlike lees? | 84
- (3) Onmiddellikheid van kennis en natuurlike oordeel | 86
- (4) Waarheid | 88
- (5) Gesonde verstand of common sense | 89
- (6) Skrif en geletterdheid | 90
- (7) Letterlike verstaan as 'n mite | 93

HOOFSTUK 6

KANON EN INSPIRASIE: DIE STATUS VAN DIE TEKS | 97

- (1) Die status van 'n teks | 97
- (2) Kanon | 100
- (3) Problematiek rondom die idee van inspirasie | 102
- (4) Twee basiese beskouings van inspirasie | 104

- (5) 'n Tydbom wat ontplof | 106
- (6) Funksie van 'n inspirasieleer | 107

HOOFSTUK 7

DIE BYBEL EN MAG | 111

- (1) Die openbare en verborge transkrip | 111
- (2) Die openbare en verborge transkrip in 'n geloofsgemeenskap soos die kerk | 113
- (3) Die monologiese stem | 115
- (4) Die rol van die belydenis | 118
- (5) Magsuitoefening deur middel van interpretasie | 121
- (6) Om Jesus se uitspraak anders te lees | 123

HOOFSTUK 8

LEES MET 'n 'ANDER' IN GEDAGTE | 127

- (1) Om 'n balans te skep | 127
- (2) Om die ander wang te draai | 129
- (3) Sosiale ligging van die een wat die wang draai | 131
- (4) Die etiese moment | 132
- (5) Totalisering van die ander | 134
- (6) Totale konsumpsie en plaasvervanging | 137

HOOFSTUK 9

DIE BYBELTEKS AS ANDER | 139

- (1) Die leser se eie morele visie en die Bybelteks | 139
- (2) Bybellees as 'n etiese handeling | 141
- (3) Die andersheid van die Bybelteks | 142
- (4) Om geregtigheid teenoor die Bybelteks te laat geskied | 144
- (5) Respek vir die teks | 146
- (6) Die dwang van die teks | 147

HOOFSTUK 10

OM GOED MET 'GOEIE REDES' TE KAN LEES | 151

- (1) Goeie redes | 151
- (2) Goeie redes en die geskiedenis van die boek Ester | 153
- (3) Goeie redes en die karakters in die boek Ester | 154
- (4) Identifisering met die boek Ester | 159
- (5) Die boek Ester en 'n Suider-Afrikaanse identifikasie | 160

HOOFSTUK 11

OM DIE BYBEL ANDERS TE SIEN | 165

- (1) 'n Lewe sonder tekste? | 165
- (2) 'n Bietjie teksgeskiedenis | 167
- (3) Qumran, die appelwa wat alles omvergooi | 169
- (4) Implikasies vir die huidige Skrifbeskouing | 171
- (5) Veelheid van tekste | 174

SLOTWOORD

BYBELLEES EN DIE BYBEL SELF AS 'n SOSIALE EN KULTURELE VER-SKYNSEL | 179

- (1) Wat maak mens nou met die Bybel? | 179
- (2) Bybellees binne die grense van die Bybelteks | 180
- (3) Bybellees buite die grense van die Bybelteks | 182
- (4) 'n Koloniserende Bybelgebruik | 183
- (5) 'n Klemverskuiwing | 187
- (6) Probleem van 'n letterlike lees en die gevolg van geletterdheid | 188
- (7) Die etiese moment | 189
- (8) 'n Etiek van lees as sensitiewe lees | 190
- (9) 'n Laaste woord | 191

LITERATUURLYS | 193

VOORWOORD

Die idee om 'n boek te skryf oor die etiek van Bybellees het ontstaan uit 'n bewuswording van 'n gebrek aan samehang tussen Bybellees en die effek wat dit op mense het. Die Bybel word gewoonlik gesien as 'n welwillende boek met 'n heilsame effek op mense. Die verlede van apartheid, die gestoei binne my eie kerkverband om die vrou in die ampte te kry en die gespartel oor die plek van gays binne die Afrikaanse kerke in die algemeen getuig na my mening eerder van 'n onheilsame werking as gevolg van 'n bepaalde soort Bybellees – 'n lees wat by sommige mense 'n litteken laat. Die Bybel is dalk nie so 'n welwillende boek soos wat ons hoop dit moet wees as Woord van God nie.

Ek word voortdurend met die apartheidsverlede gekonfronteer. By wyse van my biologiese samestelling dra ek *dubbeld* skuld aan die gemors, naamlik in terme van my geslagtelikheid én my gelaatstrekke. As wit man vind ek dat ek nie altyd die morele reg het om te praat nie. Immers, hoe kan iemand wat op sosio-kulturele en godsdienstige vlak as oortreder aangedui word enigsins gesaghebbende uitsprake maak? Sonder die teenwoordigheid van versoeningsrites is daar geen moontlikheid op rehabilitasie van so 'n oortreder nie. Boonop roep die samelewing dié groep voortdurend tot sondebok uit.

Die vraag waarmee ek worstel, is hoe ek myself kan rehabiliteer met die doel om weer met integriteit te kan praat. Hoe kan die groep waaraan ek teen wil en dank op grond van die konstruksie van rasgebonde identiteit van die verlede behoort, homself hernuwe? Hoe behoort ek die nuwe sosiale hiërargie wat ontstaan het met die wit man aan die onderpunt van die sosiale leer te verwerk? Hoe kan ek weer my kop optel en nie skaam voel nie?

Die godsdienstige tradisie wat ek binne die Reformasie vind, help my egter nie veel nie. Die tradisie bereik my nie binne my veranderde konteks nie. Ek kan nie agterkom of uitkyke binne die tradisie enigsins verander het nie. Dit lyk eerder of die tradisie immuun is teen die veranderinge wat ons sedert 1994 ervaar. Ons lees die Bybel nog steeds op dieselfde manier as voor 1994. Is dit nie 'n probleem om die immoraliteit van apartheid te versoen met die manier van Bybellees wat laasgenoemde eens op 'n tyd geregverdig het nie?

My eie kerkverband, die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika, was nie in staat om tot een of ander belydenis oor apartheid voor die Waarheids- en Versoeningskommissie te kom nie. In die kerk se plek het vier lidmate van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika, naamlik twee teologiese profes-

sore, 'n filosoof en 'n predikant hulle aandeel in en nalatigheid ten opsigte van apartheid bely. In die lyfblad van die GKSA is hulle belydenis afgemaak as 'n politieke skuldbelydenis, 'n taak wat nie aan 'n bedienaar van die Woord toekom nie. Hulle belydenis is as selektief beoordeel, omdat hulle swyg oor iets soos regstellende aksie.

Maar kan ons oor regstellende aksie en die smart wat dit veroorsaak, praat sonder om die verlede vierkant in die oë te kyk? Om met integriteit oor regstelling en nuwe diskriminasie te kan praat, moet ons kan wys ons is deel van 'n ander denke wat verskil van die denke wat aan apartheid geboorte gegee het.

In my waarneming van die reformatoriese tradisie lyk dit nie of veel verander het nie. Ek weet nie of daar gekyk word na die teologiese erfenis wat aan apartheid sy teologiese regverdiging gegee het nie. In 1997 was dit nog moontlik vir 'n kerk binne die gereformeerde dampkring om 'n swart lidmaat die deur te wys. En geen haan het binne die kerkverband daarvoor gekraai nie.

Kyk 'n mens na die gesprek oor die rol van die vrou in die kerke en die plek van gays in gemeentes, dan lyk dit asof dieselfde diskriminatoriese denke geld as wat in die tyd van apartheid gegeld het. Terwyl ons dit nie meer so geredelik teenoor anderskleuriges sal doen nie, is dit nogtans gangbaar om in die kerk op grond van geslag en seksuele oriëntasie te diskrimineer. Die grondwet as 'n hermeneutiese raamwerk het nog nie inslag gevind nie.

Ek wonder of die leerstuk van die uitverkiesing nie diskriminasie minder van 'n probleem maak nie, want God word gesien as iemand wat diskrimineer. Terwyl ons ons eie uitverkiesing in vroomheid as blote genade aansien (terwyl ons die magselement in hierdie bevoorregte posisie miskyk), word die verwerping op die verworpenes se eie brood gesmeer. Hierdie denkpatroon laat mens egter met 'n leemte, naamlik 'n onvermoë om met die verworpenes te identifiseer. Wanneer dié denkpatroon op ander diskriminatoriese gebruike toegepas word, soos in die geval van patriargie en heteroseksualiteit, dan is daar ook nie 'n gevoeligheid vir diegene wat onder hierdie meul uitgeskei word nie.

Bybellees deur leiersfigure, soos dominees, ouderlinge, katekisasie-onderwysers en onderwyseresse, Bybelstudieleiers, of gewoon ouers vir kinders, het 'n nadraai by die mense vir wie hulle die Bybel lees. Mense dra die merke van ander se Bybellees. 'n Sinode se interpretasie van die Bybel en 'n besluit wat daarop gegrond is, veroorsaak merke op ander mense, en in baie gevalle, littekens.

Ongevoeligheid vir die merke van ons Bybellees op ander mense het my tussen die oë getref in 'n oop brief van wyle Beyers Naude, Nico Smith en Cornel du Toit. In dié brief is gevra hoe dit moontlik was dat wit kerkmense in die week teen anderskleuriges kon diskrimineer of hulle onmenslik kon behandel, terwyl daar Sondae liefde en sondevergifenis gepredik is. Dit

is asof die Bybellees wat Sondae gedoen is, geen effek gehad het op die alledaagse rasse-omgang tussen mense nie.

'n Etiek van Bybellees vra na die effek wat 'n bepaalde interpretasie op die lesers het. Die vraag is nie net hoe betekenis gekonstrueer word nie, maar ook wie se belange gedien word, watter waardes aangemoedig word en watter sosio-politieke praktyke gelegitimeer word. Die anekdote wat ek in *Hoofstuk 8* oor die etiek van lees vertel, het 'n rigtinggewende invloed op my denke in hierdie boek gehad. Teksinterpretasie kan inderdaad tot 'n mens se dood lei.

Elizabeth Schüssler-Fiorenza, 'n bekende feministiese teoloog, se presidentsrede van die *Society of Biblical Literature* in 1988 het 'n verdere anker geword in my soeke na 'n manier om uit die hoek te kom waarmee ons onself ingeverf het met die Bybelse regverdiging van politieke sisteme. Haar idee van 'n dubbele etiek van lees wat in *Hoofstuk 3* op die tafel gesit word, het in my gemoed die teologiese regverdiging van apartheid finaal ontbloot as 'n onetiese lees van die Bybel.

Binne die Afrikaanse identiteitspolitiek, wat 'n hoogtepunt beleef het met die honderdjarige viering van die Groot Trek in 1938 en uitgeloop het op die oorwinning van Afrikanernasionalisme in 1948, het die merke wat ander mense sou dra as gevolg van ons Bybellees, nie onder die loop gekom nie. Subjektiwiteit wat aan die mens gekoppel is, is met sonde vereenselwig. Gevolglik, danksy Greijdanus se hermeneutiek van die veertigerjare, is enige aspek wat net ruik na subjektiwiteit binne 'n bepaalde outoritêre Skrifbeskouing verdag gemaak.

Hiervolgens word enigiets wat betrekking het op die mens voorgehou as dit wat die Bybelleeser wegtrek van die gesag van die Bybel. Die reformatoriese wekroep *Sola Scriptura*, die Skrif alleen, word geïnterpreteer dat niks van buite die Bybel gebruik mag word om die tekste te verstaan nie. Met ander woorde, 'n buite-Bybelse teks wat berig oor iets waarop 'n bepaalde Bybelgedeelte betrekking het, dra geen gesag in die interpretasie van die Bybel nie. Indien dit sou, dan het die Bybel nie meer alleen die gesag nie.

Wat nie in gedagte gehou word nie, is die raamwerke waarmee die leser vooraf na die teks toe kom en waarmee die teks gelees word. Met ander woorde, daar is reeds 'n buite-tekstuele raamwerk in plek wanneer die teks gelees word. Wanneer mens die teologiese regverdiging van apartheid lees, besef mens hoe die buite-tekstuele raamwerk van die ideologie van rassessei-ding telkens gebruik is om die tekste te verklaar. Omdat subjektiwiteit nie verreken is nie, is gedink die Bybel alleen maak uitsprake oor apartheid.

Met só 'n denkraamwerk is ons binne die reformatoriese tradisie gedoem om sonder 'n historiese bewussyn oor die Bybel te praat en die Bybelteks te interpreteer. Hierteenoor wil ek aan die hand doen dat die subjektiewe element aktief in die lees van die Bybel verdiskonteer word deur 'n mens se verantwoordelikhede ten opsigte van die teks, die leser en diegene wat die

merke van 'n mens se lees gaan dra, te balanseer.

Om hierdie rede gee 'n etiek van Bybellees aandag aan die sosiale posisie van die leser sowel as die skrywer. 'n Etiek van Bybellees wys op die politieke implikasies wat die posisie van die leser het ten opsigte van die gemeenskap vir wie geles word. Dit neem ook die sosiale posisie van die skrywer en die politieke implikasies vir die gemeenskap vir wie aanvanklik geskryf is, ernstig op. 'n Etiek van lees neem nie net die teks ernstig op nie, maar ook die kontekste waarbinne die teks ontstaan het en nou ook later moet funksioneer. Dit kyk na die gevolge wat 'n bepaalde lees vir 'n gemeenskap het, asook na die gevolge wat die skrywer se teks kon gehad het op die gemeenskap in wie se midde die teks lank terug geskryf is.

Die gevolge waarvan hier sprake is, is gevolge in terme van lewenskwaliteit en die handhawing van basiese menseregte. Apartheidsteologie het mense se menswaardigheid aangetas en hulle lewenskwaliteit aansienlik verminder.

Die boek kan egter ook ander gevolge hê waarvoor ek pa moet staan. Sommige lesers mag 'n vorm van geloofsbedreigdheid ervaar omdat ek sekere aspekte van die manier waarop ons glo, onder die vergrootglas sit. Ander mag weer verward voel na hulle al die argumente in die boek probeer verstaan het en in hulle eie kennis onseker voel. Maar hoe gemaak om die grense te verskuif?

Alles in die boek hoef nie vir soetkoek opgeëet te word nie. Maar ek hoop dat ten minste die volgende aanvaar sal word: dat Bybellees 'n effek op mense het, dat Bybellees merke laat op ander mense en dat 'n Bybelleeser om daardie rede verantwoordelikheid vir sy of haar lees sal aanvaar.

Om verantwoordelikheid te aanvaar, beteken die volgende: dat mens sal weet hoekom hy of sy op dié betrokke moment die Bybelteks op 'n bepaalde manier verstaan en toepas. Dit beteken dat 'n Bybelleeser nie net moet kennis neem van sy of haar sosiale en politieke posisie nie, maar ook van die bagasie wat saamgebring word na die Bybelteks. 'n Historiese bewussyn kom op die volgende neer: 'n wete van waar jy op 'n bepaalde moment was en watter kragte op jou ingewerk het toe jy 'n besluit geneem het. Dit is nie altyd moontlik om alles te weet nie, en baie van die aspekte is alleen by nabaat naspeurbaar. Maar dit wat ons weet moet op die tafel geplaas word sodat die gesprek rondom die betekenis van die Bybel ook daardie aspekte wat ons beïnvloed het – dit wat ons subjektiwiteit raak – insluit.

Die boek het deur baie stadia gegaan met verskillende mense wat op verskillende momente terugvoering gegee het. Ek wil graag my eerste kritiese leser, my vrou, Mariette, bedank vir al die insette wat sy gegee het met die vorming van die boek. Willemien Schoombee en Willem Kotze aan wie ek broksgewys argumente gevoer het om agter te kom hoe sekere dinge verstaan word, wil ek bedank vir hulle gewillige ore en oë en die geduld waarmee my kritiese bevraagtekening hanteer is. Hentie Kruger, Jan Kroeze

en Elmarie van der Vyver se insette op dele van die manuskrip word hoog op prys gestel. Ek wil ook vir Nelia Engelbrecht bedank vir haar taalversorging van 'n vroeë weergawe van die manuskrip en vir Mariëtte Postma wat die finale manuskrip geredigeer het. Ten slotte wil ek die kollegas van die Departement Ou Testament en Antieke Nabye Oosterse Studies en van die Departement Nuwe Testament van Unisa bedank vir die intellektuele stimulasie wat aan hierdie boek uiteindelik vorm gegee het.

Ek wil laastens my dank uitspreek teenoor Thomas Mollett van Griffel Media vir sy hulp en leiding met die publikasie van die boek, veral met die onderhandelinge van die kopiereg van die voorblad.

Die boek begin met 'n beskrywing in *Hoofstuk 1* van die krisis waarin die kerke verkeer sedert die afskaffing van apartheid. Apartheid het die gereformeerde tradisie kragteloos gemaak. Die krisis het gekom met die calvinistiese verchristeliking van die hele samelewing toe selfs die sosiale orde bybels gefundeer moes word. Hierdeur het die Bybel 'n epistemologiese voorkeur ten koste van subjektiwiteit in die lees van Bybeltekste gekry. Die gevolge was vernietigend. Met die Bybel as welwillende boek, kon enigiets daaruit gepositiveer word as God se wil, ongeag wat die merke was wat ander mense sou kry in die proses. Dit was egter nie net mense wat merke gekry het nie. Ons godsbeeld het ook daaronder gely. Die ortodokse uitskalking van subjektiwiteit binne 'n positivistiese paradigma het die onderskeid tussen God en ideologie laat vervaag.

Die ineenvloeiing van God en ideologie word in *Hoofstuk 2* verduidelik aan die hand van sekere aspekte oor die gebruik van die Bybel in die debat oor homoseksualiteit. Deur gewoon sekere tekste as bewyse aan te voer vir die sondigheid van homoseksualiteit, word die konteks waarbinne die debat gevoer word, naamlik heteroseksualiteit as norm, nie op die tafel geplaas nie. Wanneer 'n debat in 'n ander hermeneutiese raamwerk geplaas word, soos dié van gelyke beregtiging waarmee ons lewe in die grondwet gereguleer word, verkry daardie Bybeltekste wat gebruik word om homoseksualiteit af te wys, skielik ander betekenis. Die tekste se netwerk van verhoudings wat hulle in 'n latere konteks moet dra, het eenvoudig verdwyn toe die leeskontekste verander het.

Die vraag is egter, as net die teks in ag geneem word, hoe weet 'n mens wanneer iets die wil van God is en wanneer iets doodeenvoudig menslike ideologie is? Dié vraag word in *Hoofstuk 3* beantwoord deur 'n retories-kritiese manier van Bybellees voor te stel. 'n Retories-kritiese lees vra nie na die korrektheid van interpretasie nie, maar hoe ons die Bybel lees, wie se belange gedien word, watter soort waardes aangemoedig word en watter soort gebruike op hierdie manier gesanksioneer word. Omdat Bybellees nie meer ten doel het om 'n enkel en universele betekenis na te speur nie, word 'n *etiese van Bybellees* dringend noodsaaklik. In hierdie hoofstuk word aandag aan die definiëring van 'n etiek van Bybellees gegee. Omdat meer as een belang gedien word, is

meer as een betekenis moontlik. Daar moet dus ruimte vir meer as een siening gelaat word. Dié soort verdraagsaamheid vra 'n dubbele etiek van lees, wat 'n *etiese van historiese lees* en 'n *etiese van verantwoordings* veronderstel.

Dit is belangrik dat Bybellesers die Bybel in verskillende historiese kontekste verstaan. In *Hoofstuk 4* word daar gekyk na die probleem van geweld in die Bybel en die verstaan van die Bybel as 'n welwillende teks. Die welwillendheid wat aan die teks toegeskryf word, verdoesel die manier hoe ons die Bybel gebruik, veral as wapen en nie as 'n instrument nie. Twee voorbeelde word bespreek, naamlik lyfstraf en die posisie van die vrou in die samelewing. Eers as mense in staat is om die werklikheid van 'n teks in 'n historiese konteks en die werklikheid van hulle eie tyd te onderskei, kan hulle dit wat eens op 'n tyd was, afspeel teenoor dit wat hulle nou ken en ervaar. Om die Bybel as wapen te gebruik, is om die Bybel destruktief te interpreteer. Die hoofstuk kyk ook hoe die teologiese regverdiging van apartheid meer 'n destruktiewe wapen as 'n instrument was. Omdat mense egter dink die Bybel is 'n heilsame teks, kom daar probleme na vore wanneer besef word so 'n lees was verkeerd. Lidmate ervaar verwarring, want as die Bybel heilsaam is, wonder hulle hoe hulle sal weet as hulle verkeerd lees. Dit is die probleem wat 'n letterlike lees stel: geen konteks kom te berde nie.

'n Letterlike lees word in *Hoofstuk 5* aan die orde gestel. Die uitgangspunt is dat so 'n 'kontekstlose' lees eintlik nie bestaan nie, want kontekste kom uiteindelik in die spel. 'n Letterlike lees berus op 'n paar pilare: monologiesiteit, die naïewe realisme se onmiddellikheid van kennis en die gebruik van natuurlike oordeel, *common sense* en 'n korrespondensieteorie van waarheid wat gegrond is in die geletterdheid van 'n skrifkultuur.

Hoofstuk 6 kyk na die gevolge wat 'n skrifkultuur het vir die Bybel wat as skriftelike kanon vir 'n geloofsgemeenskap geld. Skrif het gelei tot die idee dat daar net een Bybelteks kan wees en dat die verskeidenheid van tekste wat bestaan, te danke is aan die gebrekkige oorlewering van die tekste. Skrif het ook aanleiding tot die idee van inspirasie gegee. Binne die gereformeerde ortodoksie wat sterk op geletterdheid steun, het inspirasie die manier van die skryf van die Bybel aangedui. Kuyper en Bavinck se teorie oor inspirasie kon egter nie die probleem van die rol van die mens in die teboekstelling oplos nie. Dit was 'n tydbom wat moes ontplof, want enige soeklig wat op die menslike element geplaas word, is verstaan as 'n vernietiging van Skrifgesag. Hierteenoor word gestel dat inspirasie alleen maar 'n geloofsuitspraak oor die waarde van die Bybel is, en op geen manier iets sê oor hoe die Bybel deur die eeue tot stand gekom het nie.

In die jongste verlede, veral met die verskyning van die beweging, die 'Nuwe Hervorming', het die probleem van Skrifgesag sterk na vore gekom. Dit het gepaard gegaan met 'n hewige debat wat met 'n ontstellende hoë graad van geestelike afpersing gepaardgegaan het. Die belydenis moes klakkeloos nagepraat word onder 'n onuitgesproke dreigement van die mag van

'n sinode oor afvalliges. Dié gesprek het 'n naakte magspel oor beheer van mense se denke en uitsprake ontbloot. Hierdie magspel is die onderwerp in *Hoofstuk 7*. Jesus se oproep in Matteus 18 om die koninkryk soos 'n kind te ontvang, word bespreek, veral die manier waarop dié woorde se interpretasie op 'n magsuitoefening in die kerke uitgeloop het.

Om die koninkryk soos 'n kind te ontvang, beteken om as gelowige bereid te wees om die sosiale posisie van magteloosheid of gebrek aan enige status te aanvaar. Dit is ook die posisie van die ander mens wat ons op ons pad teëkom en vir wie ons soms die Bybel lees. In *Hoofstuk 8* word gekyk na die etiese moment in hierdie ontmoeting met die ander mens as ons Bybel lees. Dit word gedoen op grond van Emmanuel Levinas se filosofiese etiek. Matteus 5: 38-39 (om die ander wang te draai) word as illustrasiemateriaal gebruik.

In *Hoofstuk 9* word die volgende gevra: Met Levinas se etiese moment word die Bybelleser voor die vraag gestel hoe sy of haar Bybelles ander mense raak. As ons die Bybelteks as 'Ander' hanteer, behou die teks nog sy integriteit as antieke teks of verteer ons die teks op so 'n wyse dat dit nie saak maak wat die teks in die verlede beteken het nie, solank dit net meespeel op ons eie ideologiese deuntjies? Levinas se etiese moment tussen mense word van toepassing gemaak op die ontmoeting van 'n leser en die Bybel, sodat geregtigheid ook aan die Bybelteks kan geskied. Bybelles word as 'n etiese handeling gesien wat die andersheid van die teks nie mag vernietig of onderspeel nie.

'n Etiek van lees vra 'n sensitiewe lees. Dit vereis dat die teks in sy rykdom gelees sal word. Dit is 'n komplekse proses wat ten beste in terme van verskillende verhoudings beskryf kan word, naamlik tussen die skrywer, die teks, die leser en die 'Ander'. 'n Sensitiewe lees is om goed te kan lees. *Hoofstuk 10* kyk na wat dit beteken om *goed te kan lees*, naamlik daardie redes of argumente waarom dit vir die leser goed is om 'n bepaalde optrede, gedagte of houding te sanksioneer, bekragtig of te regverdig. Hierdie proses word geïllustreer aan die hand van 'n bepaalde interpretasie van die boek Ester.

In *Hoofstuk 11* word gekyk wat die implikasies van die voorafgaande is vir die verstaan van die Bybel as kanon. Kanon veronderstel die herhaling van verhale, omdat daar telkens iets is wat dit die moeite werd maak om oor te vertel en tegelykertyd aan te pas vir nuwe omstandighede. 'n Historiese bewussyn help lesers om die Bybel te sien as 'n versameling boeke wat met-tertyd ontstaan het uit 'n veelheid van tekste en nie as 'n reglynige ontwikkeling nie. Die Bybel as Ou- en Nuwe Testamente moet onderskei word van die boeke wat die Bybel beliggaam en die tekste wat die boeke in die Bybel verteenwoordig. Die feit dat ons die Bybel het soos ons dit vandag het, is 'n arbitrêre en 'n magsbesluit wat ten koste van ander tekste geneem is.

Die boek sluit af met 'n bespreking oor wat mens nou met die Bybel

kan aanvang. Dit is binne 'n emiese raamwerk wat 'n teologiese regverdiging vir apartheid plaasgevind het. Dit is binne hierdie soort Bybelverstaan wat vroue nog steeds tweede kom in die gemeenskap. Die waardes van die Bybelteks het telkens die waardes van die Bybellesers geword. Apartheid is afgelei van die uitverkiesing van Israel wat as Godsvolk hulleself van die res moes afsonder. Die onderwerping van vroue aan manlike gesag word afgelei van die patriargale sosiale orde waarmee die Bybelverhale vertel word. Die enigste manier om dié soort van lees te verbreek, is om met behulp van buite-Bybelse inligting aan te dui dat dié waardes allesbehalwe Godsopenbaring is. Hulle is gewoon gemeenskapswaardes wat deur die Bybelverhale goddelike gesag verkry. Die Bybel en die lees van die Bybel is 'n sosiale en kulturele verskynsel. Teenoor die emiese lees van die Bybel word 'n etieke lees voorgestel.

WANT DIE 'ANDER' SIEN ONS NIE RAAK NIE

(1) 'n Bybellees wat dieselfde gebly het

Hoe moet mens die opskrif hierbo verstaan? Is dit ander mense wat óns nie raaksien nie of is dit ons wat ánder nie raaksien nie?

Die versoeking is baie groot om op eersgenoemde betekenis te konsentreer. Op raspolitiese vlak voel baie mense dat hulle geïgnoreer word op grond van hulle bevoorregting in die vorige bestel. Om wit te wees, is skielik nie meer so lekker nie (Wicomb 2001:169).

Die fokus van die boek is eerder op die tweede betekenis: ten spyte van die verlede van diskriminasie, is ons op kerklike gebied nog vasgevang in diskriminatoriese denke. Dit is asof óns ander mense nog steeds nie kan raaksien nie, want die diskriminatoriese praktyke wat ons in die Bybel raaklees, beïnvloed ons lewe nog steeds.

Ons weet ons sal nie ver kom om diskriminasie teen mense wie se velle donkerder as ons s'n is, Bybels te fundeer nie. Maar skynbaar is dit reg en Bybels om teen ander mense op grond van ander kriteria te diskrimineer, soos geslagtelikheid (gender) en seksuele voorkeur.

Vroue voer 'n opdraende stryd om erkenning. In sommige kerke het hulle wel toegang tot die besluitnemingstrukture, maar dit beteken nie dat hulle in al die gemeentes op sosiale vlak dieselfde erkenning as hulle manlike eweknieë geniet nie.

Gays word eweneens uit bedieningstrukture uitgesluit. Homoseksualiteit word òf as sonde gesien òf in dieselfde asem as alkoholisme genoem. Die indruk wat mens kry is dat bewysplase oor seks tussen lede van dieselfde geslag en oor die rol van die vrou in die kerklike gemeenskap deur 'n onuitgesproke heteronormatiewe ideologie aangedryf word.

Dié ideologie het tot gevolg dat daar op mans en vroue in terme van seksualiteit gefokus word. Die fokus op die vrou in die kerk en die eeue-oue bestaan van die sustersorganisasie of vrouediensgroepe het 'n spesifieke bediening vir die mans genoep in die vorm van 'n broederbediening. In sommige kerke word dit selfs 'manne-bediening' genoem.

Die onderskeid in aparte bedienings vir vroue en mans bring 'n ander probleem na vore, naamlik die fokus op heteroseksualiteit as skeppingsgewe. Saam met die Westerse kultuur deel ons die tweedeling tussen man

en vrou asof heteroseksualiteit so deur God geskape is in die eerste twee skeppingsverhale. Die begrip heteroseksualiteit is 'n laat-moderne konsep wat aan die einde van die negentiende eeu eers sy beslag gekry het (Katz 1995:19). Maar heteroseksualiteit is nooit onder bespreking nie. Dit is altyd die teenpool wat aandui wat heteroseksualiteit nie is nie, wat die gesprekke oorheers: homoseksualiteit as die afwyking.

Terwyl sommige standpunte oor die vrou in die amp ruimte laat vir die siening dat die rol wat die vrou in die verskillende Bybelverhale speel, sosiokultureel bepaal word, is die standpunte byna deur die bank minder toegieflik oor gays in die kerk. Vir baie is die afwysing van seksuele omgang tussen lede van dieselfde geslag in die Ou- en Nuwe Testamente te duidelik om teen te gaan. Die bepalinge word as godsopenbaring beskou waarvolgens seksuele omgang tussen lede van dieselfde geslag 'n daad is wat die mens onrein en onheilig maak, sodat die mens wat dit beoefen nie geskik is om in God se teenwoordigheid te kom nie.

Dit is hier waar ek nou die kluts kwytraak. Hoekom is die uitsprake oor seksuele omgang tussen lede van dieselfde geslag godsopenbaring, maar word die uitsprake oor die rol van die vrou in die kerk gesien in samehang met die gebruike en sosiokulturele tradisies van die tye (vgl. Van Rensburg 2005)? Hoekom sou die teologiese regverdiging van apartheid verkeerd wees, maar nie die diskriminatoriese praktyke teenoor vroue in sommige gevalle en teenoor gays in meer gevalle *nie*?

Dit lyk nie of die geskiedenis van apartheid ons geleer het dis verkeerd om teen mense te diskrimineer nie. In elk geval, binne die reformatoriese tradisie in Suid-Afrika lyk dit nie of die grondwet deel van die hermeneutiese raamwerk geword het nie. Dit is asof ons die Ander steeds nie raaksien nie. Ons is nie in staat om raak te sien wat die uitwerking van ons Bybelleses op ander mense is nie.

Meer nog, die praktyke waarmee die Bybel gelees word, het nie verander nie. Ons lees die Bybel nog steeds op dieselfde manier as in die tyd toe apartheid teologies geregverdig is. Niks het verander nie. Die Bybellesers sit egter met 'n dilemma: hoe weet mens nou dat 'n bepaalde lees van die Bybelteks aanvaarbaar is? Gaan iemand nie later kom en kan sê dit is óók verkeerd nie?

(2) 'n Epistemiese breuk

Apartheid het 'n epistemiese breuk veroorsaak. Vir miljoene 'swart' mense in Suidelike Afrika was dit nie maar net 'n onbenullige foutjie en vir 'wit' mense 'n geraamde vergelende koerantfoto teen die muur wat ons aan iets boos in die verlede herinner nie. Apartheid het nie net sistemies almal se lewens beïnvloed nie, maar ook hulle denke bepaal.

Die idee van apartheid as 'n epistemiese breuk is geskoei op die siening

dat die vernietiging van die Jode deur die Nazi's 'n epistemiese breuk daargestel het. Na die Tweede Wêreldoorlog was dit onmoontlik vir 'n Duitser en 'n Jood om 'n verhouding op te bou sonder dat die *Holocaust* te berde gekom het. Europese denke wat niks oor die oorlog en die volksmoord sê nie, word eenvoudig nie ernstig opgeneem nie.

'n Nuwe hermeneutiese beginsel het begin posvat na aanleiding van die rabbynse leerstelling van *pikuah nefesh*, wat beteken dat die heilige plig om lewe te bewaar, voorrang bo alle ander wette of beginsels geniet. Om 'n teks in die Bybel te lees, beteken dus om te kyk na wat die teks kan beteken na Auschwitz, dit wil sê, in terme van potensieële skade wat 'n bepaalde betekenis tot gevolg kan hê (vgl. Doukhan 2001:686).

Die waarheid het na Auschwitz aan onskuld ingeboet. Om die Bybel te lees, kan ook vir ander gevaarlik wees. Hiervan is apartheid 'n goeie voorbeeld. Ons gaan nog lank dra aan die gevolge van 'n apartheid lees van die Bybel.

Na meer as tien jaar van 'n demokratiese bestel lê apartheid steeds tussen die inwoners van die land. Om wit te wees, is skielik nie meer so lekker nie. 'n Wit velkleur word tydig en ontydig aan optredes gekoppel. Die aanklag van rassisme het nie verdwyn nie. Dit voel soms asof dit net 'n handige stok is om te wys wie het die mag, 'n proses waartydens 'n vervreemding besig is om in te tree.

As ek na gesprekke op voetsoolvlak luister, dan het rassisme nie die wyk geneem nie. Dit sny na twee kante toe. Aan die een kant moet 'n persoon verneem hy kan nie tender vir 'n projek nie, aangesien hy manlik en blank is. Aan die ander kant wek dit negatiewe gevoelens op wat mens laat vra, as apartheid dan so verkeerd was, hoekom nou dít? Mens sit dus met 'n innerlike konflik tussen die afwysing van rassisme en die toepassing van *affirmative action*.

Ek dink nie dat mense doelbewus nié wil verander nie. My gevoel is eerder dat mense nie in staat is om te verander nie, omdat hulle nie daartoe gehelp word nie. Die kerke wat in die vorige eeu ywerig apartheid teologies regverdig het, se bodem het uitgeval na 1994. Apartheidsteologie se maghebberdenke het goeie aansluiting by, verál, die Ou Testament gevind. Met behulp van 'n letterlike lees, kon die Afrikaner soomloos aanklank vind by die Jode se verhale en het hulle, soos die Jode van ouds, hulle van die res van die inwoners afgeskei. Hoewel anti-apartheidsgeluide op sommige sinodes gemaak is, het die hoofstroom reformatoriese kerke niemand onder tug geplaas oor apartheid nie.

Toe die bodem in 1994 uitval, was daar niks wat dié mense, wat skielik as morele oortreders uitgekryt is, teologies kon help nie. Trouens, die sondige maghebber in die Bybel is 'n probleem en word uitgewerp. As hulle wel genade in die oë van die Here vind, is dit iemand anders wat die spit afbyt. By Dawid se twee oortreding, sterf die onskuldige kindjie wat hy buite die

eg verwek het en word die volk gedood met pes as Dawid hulle wil tel.

Wat egter onder gewone mense gebeur, word nie vertel nie. By ons word oortreders steeds maar met die verlede gekonfronteer en die probleem van regstelling waartoe ons moreel opgeroep word, vind in die hede plaas. Dit lyk nie of die vergeestelike gereformeerde versoeningsleer hier van enige nut is nie, omdat die hulp wat hier gesuggereer word, eers in die hiernamaals kom.

Vandaar die soeke na 'n ander manier van Bybellees: een waarmee die Bybel meer in 'n sosiohistoriese konteks verstaan kan word, sodat die Bybel-leser iewers 'n strukturele resonans mag vind tussen sy of haar eie konteks en die verskillende kontekste van die Bybelteks.

Só 'n verstaan en lees is egter nie moontlik as ons aanhou dink soos ons tien, twintig, dertig jaar vantevore, of selfs vroeër, gedink het nie. Tog blyk dit die geval te wees: ons hanteer nie die Bybel anders as wat iemand soos Totius gedoen het nie. Met ander woorde, as apartheid die gevolg was van 'n bepaalde manier van dink, dan is dit moontlik dat mense wat nie veranderings aanbring nie, steeds met 'n denkraamwerk kan sit waarmee mense verdinglik of verobjektiveer word. En rassisme is uiteindelik 'n gevolg van so 'n verdingliking.

Ek weet nie of die verdingliking ophou wanneer ons oor ander menslike groeperinge soos vroue en homoseksuele persone praat nie. Erger nog, omdat mans die botoon in die kerke voer, word manlikheid nie juis onder die vergrootglas geplaas nie. Manlikheid funksioneer as norm sonder dat dit ooit uitgestippel word. Wanneer 'n mens mag het, word die eie as natuurlik ervaar.

Ons moet onthou dat mense met apartheid van hulle menslikheid ontnem is deurdat gevoelens en ervarings nie in berekening gebring is in die uitvoer van besluite nie. Mense is gesien as blote objekte met 'n paar kenmerke. Op grond van hierdie kenmerke of essensies is besluit hoe hulle hanteer sal word. Mense is van hulle grond verwyder, sonder dat hulle band met die grond enigsins in die spel gekom het. Hulle is geskuif omdat hulle voorkoms bepaalde kenmerke vertoon het.

Hierdie manier van dink het nie opgehou om te bestaan toe apartheid verdwyn het nie. Ons kyk nog na ander mense in terme van hulle kenmerke of essensies. Ons sal nie meer sê dat swartmense op 'n bepaalde manier optree omdat hulle swart is nie. Tog sal ons dink dat mans en vroue verskillend is omdat hulle biologies verskillend is. Op grond van voorkoms word sekere sosiale en seksuele rolle verwag.

Ek wonder of diskriminasie nie dalk deel is van die reformatoriese erfenis nie. Die reformatoriese godsdiens is gebaseer op 'n boek wat tussen volke diskrimineer, want net een volk word uitverkies. Die calvinistiese uitverkiesingsleer is geskoei op 'n godheid wat kies tussen mense en deur dié wat uitverkies is, as begenadigd voor te hou. Die uitverkiesingsleer laat ons

ook teen ander godsdienste diskrimineer. Almal wat nie soos ons glo nie, is verlore. Soms voer ons dit so ver dat selfs ander tradisies wat naby die reformatoriese erfenis staan, ook afgewys word.

(3) *Sistemiese denke*

Die vraag waarmee ek sit, is of dit wel moontlik is om bo die denkraamwerk wat aan apartheid geboorte gegee het, uit te styg. In 'n insiggewende studie oor rassisme in Westerse teologiese denke meen Kelley (2002) rassisme is nie 'n randverskynsel of 'n blote toevalligheid binne moderne denke nie. Dit deursuur die opvattinge en argumente van rigtinggewende denkers, sodat dié gedagtes ook in die teologie uiting gevind het.

Slawerny, imperialisme, koloniale besetting en uiteindelik die Joodse volksvernietiging dui op 'n diepgewortelde rassisme wat in die kultuur en politiek van baie Europese lande ingebed is. Omdat teologie binne hierdie raamwerke 'n bloeitydperk beleef het, is dit te verwagte dat die Bybelwetenskappe in hierdie rassediskoers vasgevang sal wees. Kelley behandel vyf belangrike figure:

(a) **G. W. F. Hegel**

Hegel konstrueer byvoorbeeld 'n wêreldgeskiedenis waar die rede eers in die Ooste geopenbaar is en daarna in die Weste. Afrika word doelbewus uitgesluit. Die Ooste word beskou as van 'n laer orde as die Weste en die rede word gevind in despotisme en kulturele agteruitgang. Die Weste is die einde van die geskiedenis. Afrika is die onhistoriese onontwikkelde gees wat nog met die natuur worstel. Hegel kon nie aan Afrika enige menslikheid, redelikheid, beskawing of geskiedenis toedig nie. Hegel se Afrika is infantiel. Die Ooste was darem bevoorreg om die eerste trappe na 'n bewussyn te gee, maar hulle kon nie beweeg van die partikuliere na die universele nie. Om dié rede beskou Hegel die Oosterse lande as stasies en hulle godsdienste as moralisties, sonder enige outentieke aanbidding. Die Jode het weliswaar die oorgang gemaak van despotisme na die Westerse vryheid, maar hulle kon nie wegkom van die agteruitgang van die Ooste nie. Die Grieke se fokus op individualiteit was 'n stap vorentoe, maar hulle was te onvolwasse om dit deur te voer. Vir Hegel was dit die Romeinse ryk wat die sintese tussen die Ooste en die Weste gevorm het.

(b) **F. C. Baur**

Op grond van Hegel se struktuur, het F. C. Baur binne die Bybelwetenskappe drie groepe wat die pad vir die Christendom voorberei het, gekonstrueer: (i) Die Jode van die Ooste wat 'n geestelike kern ontbreek het, maar darem aan

die wêreld monoteïsme gegee het, al was dit bevek met nasionalisme en partikularisme; (ii) Die Westerse Grieke wat 'n geestelike vryheid gehad het, maar nie gewortel was binne 'n monoteïsme nie, en (iii) Die Romeinse Christendom wat 'n begrip vir die universele gehad het, sodat die Christendom kon verenig tot 'n absolute godsdiens.

Jesus is beskou as die een wat die gees van die Jode en die Grieke oorgee en gesuiwer het om 'n absolute godsdiens vir die hele wêreld te vestig. Die tyd na Jesus word gekenmerk deur 'n konflik tussen die Oosterse wettiese gediensigheid en die Westerse gees van vryheid.

(c) M. Heidegger

In die twintigste eeu word Hegel se gedagtes deur Heidegger verder gevoer op 'n tydstep wat die Duitse volk hulle vernedering van die Eerste Wêreldoorlog moes oorkom. Heidegger het gesoek na 'n outentieke bestaan en suiwer oorsprong. Hy vind in die Grieke 'n ideaal vir 'n nuwe bestaan. In die proses word Afrika, Asië en die Jode uitgesluit as onsuiver, vreemd en korrup – dinge waarvan die Duitse volk uiteindelik gesuiwer moes word.

(d) R. Bultmann

Heidegger en Hegel se invloed in die teologie tree na vore in Bultmann se konstruksie van die vroeë-Christendom. Hy verwys na drie stadia van onegtheid, ontmoeting en val, wat soos volg ingeklee word: (i) In die laat Judaïsme, wat verval het in die apokaliptiek van die einde van die wêreld, is God nie meer 'n God van die geskiedenis nie. Al wat oorgebly het, was wettisme, ritualisme en vrees. Die Jood was vir Bultmann die versinnebeelding van sonde en onegtheid. (ii) Die Hellenistiese Christendom, soos verteenwoordig in Paulus, het 'n teenmiddel gebied hiervoor. Vir Bultmann was dit vooruitstrewend, dinamies, eskatologies, eg en vry. (iii) Die Christendom loop egter voortdurend die gevaar om terug te val na Joodse wettisme. Dit het gebeur met die instelling van die kerk en die tem van vryheid deur die latere geslagte. By Bultmann is daar 'n verlange na die suiwer kern van die Weste wat nie deur die Ooste korrup gemaak is nie. Heidegger se kategorieë van egtheid en die vreemde Ander, het uiteindelik ook by Bultmann trekke van antisemitisme getoon, deurdat die vreemde aan onvryheid gelykgestel is. Die vreemde was die Jode.

(e) R. Funk en J. D. Crossan

Bultmann se teologie het 'n groot invloed uitgeoefen op Robert Funk en John Dominic Crossan van die Jesusseminaar se denke. Dit is veral Bultmann se begrip van egtheid wat op Funk en Crossan se teologie 'n vlek van rassisme

laat, omdat die Jode daardie Ander is waaronder die egte Christelike geloof begrawe lê. Om die Christelike kern te kry, moet twee millennia se puin van onegtheid weggekras word. Jesus as simbool van egtheid word gevind in die Westerse Hellenistiese Christendom. Hierdeur word hy gestel teenoor die Judaïsme van die rabbyne en die Fariseërs.

Ek dink nie Kelley se ontleding beteken dat dié vyf of ses mense volbloed rassiste is nie. Wat wel waar is, is dat rassistiese denke op 'n manier in die teologiese diskoers na vore kom sonder dat mens dit enigsins wil. Dit laat egter by my 'n gevoel van depressie, vervreemding en vasgevalletheid. Ek het nog altyd gedink ek kan my denke van enige rassistiese oortuigings loog. Maar dit is nie altyd moontlik nie. Goeie bedoelings om rassisme of diskriminasie van enige aard te oorkom of teen te staan, is nie meer genoeg nie.

Die denkstrukture van daardie groep mense wat as gevolg van Westerse imperialisme aan die suidpunt van Afrika geplant is, word steeds geregleer deur denksisteme waarvan die wortels uit die agtiende eeu kom.

My eie teologiese oorsprong is vanuit die calvinistiese tradisie soos deur Abraham Kuyper geïnterpreteer. Ek is nie naby Heidegger, Bultmann, Funk of Crossan nie. Die teologiese regverdiging van apartheid wat ek ken, kom uit die werke van Totius. Maar op 'n manier het die Verligting se rassediskoers sy weg gevind in die denke van koloniale konserwatiewe gereformeerde teologiese tradisie.

Die Nuwe Hervorming kon ook nie aan hierdie vasgevangenheid ont-
kom nie. Toe die Nuwe Hervorming Netwerk in Julie 2004 gestig is, is in 'n
Sondagkoerant gerapporteer dat hierdie beweging se vertrekpunt nie alleen
Jerusalem is nie, maar ook Athene (vgl. De Vries 2004). Op daardie stadium
was ek juis besig met Kelley se boek wat vertel dat die Christendom die Hel-
lenistiese Grieke binne die Westerse tradisie hoog aanslaan. Die verwysing
na Athene het by my 'n dubbelsinnige verstaan gewek.

Eerstens het die opstelling van Jerusalem teenoor Athene die onder-
liggende anti-Semitiese aspek in die groter debat weer onderstreep en ek
het gewonder hoekom ons in Suid-Afrika noodwendig aan so 'n opstelling
deelneem. Was dit dalk net 'n metafoor om die twee kante wat tans teenoor
mekaar gestel is, te interpreteer, met Jerusalem as die wettiese en Athene
as die vrye? Dit blyk immers uit die berig dat dit hier nie net oor die eng
godsdien gaan nie, maar ook oor musiek, kuns, letterkunde en wetenskap.
Jerusalem word die metafoor vir die ortodokse benouendheid en Athene die
bevrydende heterodoksie. Hoe dit ook al sy, deur Jerusalem teenoor Athene
te stel om 'n wyer en meer vrye omgang daar te stel, impliseer 'n oordeel
oor die godsdien wat 'n groep mense in Jerusalem bedryf het. Hoewel die
uitsprake nie bedoel was as anti-Semities nie, het die opstelling van Athene
teenoor Jerusalem my daaraan laat dink.

Tweedens is die verwysing na Athene binne 'n Suid-Afrikaanse konteks

eweneens betekenisvol, omdat dit die kulturele goedere van 'n groep mense van Westerse oorsprong in die kollig plaas te midde van 'n toenemend Afrikaniserende kultuur. Die afskaffing van apartheid en daarmee saam die teologiese bagasie van die sisteem, het die teologiese denke onder gereformeerdes losgetorring. Die verwysing van Athene en Jerusalem in die Afrika-konteks dui op 'n proses van herbesinning van Westerse waardes. Die vraag is of die waardes van Afrika, waar hulle verskil van die Weste s'n, ook onder die loep sal kom.

Die veronderstelling dat die Westerse teologiese tradisie 'n rasse-onttoon het, skep 'n uitdaging vir teologiese hermeneutiek in Suid-Afrika. Niemand kan dit ontkom nie. Wanneer die Bybel se *eie aard* benadruk word, of wanneer Jesus as die *enigste* verlosser voorgelê word, word die Christendom tot die enigste ware godsdiens verhef. Enige ander godsdiens is dan onwaar en van 'n laer orde.

Aan die een kant kom die voorhou van een godsdiens as die 'enigste ware godsdiens' daarop neer om diegene wat van jou verskil, te reduseer tot onegtheid, die vreemde Ander. Aan die ander kant is dit juis die kern van rassisme, deurdat mense opgedeel word in ware of outentieke lewe en onware of nie-outentieke bestaan. Dit wil voorkom of daar 'n verband bestaan tussen diskriminasie van een of ander aard en ons interpretasie van Christelikheid.

Om die Bybel voor te hou as die letterlike Woord van God beteken dat die menslike bydrae tot die teks met agterdog bejeën word. Alleen God kan aan die teks outentisiteit verleen. Enige ander teks, buite-Bybels, nie-Bybels of van vreemde kulture kan nooit daardie gesag van betroubaarheid bekom nie. Om hierdie rede word nie-Christelike godsdienste as afgodery beskou, want hulle besit nie outentisiteit nie.

Binne sekere sendingkontekste word mense opgeroep om te bid vir diegene wat hulle nie kan losmaak van vooroueraanbidding nie. In een so 'n geval het 'n dominee wat werk onder gemeenskappe in die noordelike buurstaat, sy kommer en angs uitgespreek oor die mense wat Christus aanvaar, maar tog nog aan vooroueraanbidding deelneem. Dit is vir hom 'n aanduiding dat Christus nie vir hierdie mense genoeg is nie en daarom is dit nodig dat hy verder onder hulle werk. Tog is die keuse vir die een vir wie voorouers belangrik is, nie so eenvoudig nie. Die aandring om vooroueraanbidding te los, kan ook verstaan word as 'n voorbeeld van kulturele meerderwaardigheid wat baie vinnig 'n rassekonnotasie kry as die sendeling van Westerse afkoms is.

Ek kan nie wegkom van die gedagte dat mens hier met 'n gebrekkige historiese bewussyn te doen het nie. 'n Historiese bewussyn impliseer dat mens sensitief is vir verskillende kontekste. Word in bogenoemde voorbeeld nie 'n Westerse verstaan van Christelikheid op 'n Afrikakonteks afgedwing nie?

'n Historiese bewussyn veronderstel in die eerste plek 'n erkenning van die konteks van waaruit mens kom, soos die Westerse kultuur wat veroorsaak dat sekere dinge op sekere maniere verstaan word. In die tweede plek is daar 'n erkenning dat die gehoor vir wie mens iets moet sê, waarskynlik in 'n ander, vreemde konteks sit. Ten einde die boodskap te kommunikeer, moet daardie konteks se sosiokulturele elemente in ag geneem word. Derdens het die Bybelteks self ook 'n eie ontstaanskonteks, sodat dit wat ons in die teks raaklees, baie keer nie eers in die oorspronklike konteks bedink is nie.

Wanneer 'n historiese bewussyn misken word, word Jesus konteksloos aangebied. Dit is miskien die rede hoekom Jesus nie juis vandag meer 'werk' nie.

(4) *Jesus, Plato en ons belydenisse*

As ek sê Jesus 'werk' nie, bedoel ek dat die belydenis oor Jesus, veral oor sy versoeningswerk, na die afskaffing van apartheid aan betekenis ingeboet het. Hoe word die versoeningswerk van Jesus verstaan? Jesus sterf vir jou sonde sodat jou rekening by die Here gesluit is. Met ander woorde, Jesus vat alle sondes weg sodat alles weer soet en glad is. Dié Jesusbeeld klop egter nie met die werklikheid van gedurig gekonfronteer wees met persone wat onder apartheid gely het nie.

Norbert Reck (2003:156), 'n derde geslag na-oorlogse Duitser wat poog om na vyftig jaar steeds versoening tussen Jode en Duitsers te bewerkstellig, meen om net in Jesus as plaasbekledende offer te glo sonder dat geregtigheid en *Teshuva* plaasvind, die mens se eie verantwoordelikheid vernietig.

My ervaring van versoeningsteologie binne die Afrikaanse kerke die afgelope tien jaar is dat Jesus bloot sondeloos gestel word. Hy word geprojekteer as 'n bowe-historiese figuur wat as godskind gestuur word om in te gryp en vir die arme sondige mensdom te sterf. Ons 'bemin' Jesus vanweë sy dood en nie sy lewe nie. Vernietig mens nie dalk so alles waarvoor hy gelewe het nie?

Die invloed van Plato (427-347 VCE) moenie onderskat word nie (vgl. Reck 2003:99 e.v.). Plato het aan die verganklike wêreld nie veel erg gehad nie. In teenstelling met die wêreld stel hy ewig bestaande idees voor wat deur die verganklike wêreld maar net op gebrekkige wyse afgebeeld kan word. Die werklikheid van vlees en bloed is maar net 'n onvolmaakte afbeelding van die ewige idees. Die mens moet hom- of haarself van die onvolmaaktheid van die werklikheid van vlees en bloed losmaak deur die siel van die kerker van die verganklike liggaam te bevry.

Lees mens nou die Jesusverhale vanuit 'n Platonistiese hoek, word die geskiedenis van Jesus bloot die geskiedenis van 'n oorgang van die onvolmaakte wêreld na die eintlike ewige wêreld. Dit kom neer op 'n versaking van die wêreld van vlees en bloed.

Hierdie gedagte word versterk deur die Nederlandse Geloofsbelydenis, waar die fokus baie sterk val op die swakheid van die mens en die noodsaak dat iemand moes kom om God se straf vir die mens se sondes te betaal.

Artikel 19 onderskei tussen Jesus se goddelike natuur en sy menslike natuur. Sy goddelike natuur lei hom daartoe om deur sy krag die dood te oorwin en sy menslike natuur lei hom daartoe om deur sy swakheid van die vlees vir die mens te sterf. Teenoor die swakheid van die werklikheid van vlees en bloed word die krag van God as die ideaal gestel.

Die swakheid van die menslike natuur bring sonde voort. Hierdie swakheid hou verband met die onvolmaaktheid van die verganklike wêreld waarvan Plato praat. Al wat kan help voor God se strafgerig, is iemand wat hierdie verganklikheid te bowe kan kom. Dit word dan in Jesus gevind (Art. 21). Deur dit te glo (Art. 22), kan die mens sy dood deelagtig word. In Jesus, as die ideale beeld, word die mens se saligheid, wat die mens kan verkry deur middel van geloof (Art. 23), gevestig.

Selfs die gevolge van hierdie geregtigheid voor God word geformuleer in terme van goeie werke wat aan God verskuldig is (Art. 24). Dit is werke wat uit die goeie wortel van die geloof voortspruit, werke wat vir God welgevallig is en deur sy genade geheilig is. Dit is die naaste wat die belydenis by die aardse lewe uitkom.

Ingeval mense dalk dink goeie werke sal hulle help om by God verby te kom, voeg die Heidelbergse Kategismus (Sondag 24) by dat die mens se beste werke onvolmaak is en met sonde besmet is.

Maar dit beteken nie dat die reformatoriese erfenis ongevoelig is vir heiligmaking nie. Ek het grootgeword met die wete dat alles tot eer van die Here moet geskied. Ek onthou hoe my een teologie professor baie klem gelê het op Levitikus 3: 19 se uitspraak: 'Wees heilig, want die Here, jou God, is heilig.'

Ongelukkig het die rassepolitiek hierdie oproep tot heiligmaking beduiwel. God se heiligheid is gelees in die antieke wette wat in die Pentateug na vore kom, veral daardie wette wat skeiding gemaak het tussen Israel en die omliggende volke.

Toe die onhoudbaarheid van daardie denke in die tagtigerjare op die voorgrond getree het, het die Platonistiese invloed 'n houvas op die teologiese denke gekry, met die gevolg dat die aardse lewe van die mens in die agtergrond geskuif is. Daar was dalk iets sielkundig daaraan, want op hierdie manier kon menige dominee en kerkraad die politieke vrede in die gemeente bewaar. Dit het egter teen 'n prys gekom: die aardse lewe is gesien as 'n blote oorgangstadium na die ewige lewe.

Dit het ook beteken dat daar weinig refleksie is oor die moraliteit van apartheid. Ten spyte daarvan dat die gereformeerde liturgie 'n groot premie plaas op skuldbelydenis, bly laasgenoemde privaat in die erediens. Baie min gemeentes het as godsdienstige gemeenskap skuld oor apartheid bely. Om

oor die verlede te reflekteer, is moeilik. Dit is baie makliker om te preek oor die hemel wat moet kom as oor die menslike natuur wat chaos gesaai het in die land en waarvoor verantwoording gedoen moet word.

Die probleem is egter dat as alles net op die ewige lewe afgestem is, daar nie juis verantwoordelikheid is oor wat in die verlede gepleeg is nie. Al wat saak maak, is dat ons verhouding met die Here reg moet wees. Die reformatoriese teologie, soos ek dit verstaan binne die raamwerk van die NGB en die Heidelbergse Kategismus, spreek nie aan dit wat in die aardse lewe tussen mense gebeur het nie.

(5) *Die mens se verantwoordelikheid*

Die gevolg van die NGB en HK se versoeningsleer is dat ons sit met 'n outoritêre God wat dodelike lyding verlang as straf en hom daardeur laat paai of kalmeer. Dit is 'n eersugtige en 'n wraaksugtige God. Iemand wat Mel Gibson se prent *The Passion of the Christ* gesien het, het gesê dat die prent by hom benadruk het dat dit eintlik hyself moes gewees het wat gekruisig moes word. Die geweld teenoor Jesus in die prent het hom soveel te meer dankbaar gemaak dat hy nou kan leef.

Ek ervaar die teologie van 'n plaasbekledende Jesus as 'n meganisme wat my eie verantwoordelikheid uiteindelik vernietig. In die plek van my verantwoordelikheid kom 'n passief-kinderlike verwagting dat my daade sonder gevolge kan wees. Met ander woorde, ek word blind daarvoor dat my daade gevolge het vir die mense met wie ek saamleef. Ons teologie het ons in die steek gelaat noudat apartheid weg is en ons met integriteit moet voortleef.

In die eerste driehonderd jaar na Christus se dood, met die totstandkoming van die Christendom, was die meestersimbool nie die kruis nie, maar visse en brood, lewe en nie die dood nie. Ons interpretasie van Jesus se lewe en sterwe fokus te veel op 'n godsdienstigheid gerig op die ewige lewe. Dit getuig eerder van 'n soort godsdienstige egoïsme. Dit is asof daar uit sy kruis geen heil kom nie.

Die Platonistiese invloede waarmee ons die Bybel vandag lees, en wat ons as 't ware in ons teologiese moedersmelk inkry, het nie ons oog daarvoor ingeskerp om te kyk hoe ons medemens getref word deur ons lees nie. Ons sien net die geestelike raak. Daarom dink ons ook as ons net vir die Here kan sê ons is jammer oor apartheid, dat ons die saak reggemaak het.

Die filosofiese raamwerk waarmee ons ons godsdiens beoefen, het ons verbondenheid met ander mense losgemaak. Op 'n manier moet ons daardie verbondenheid weer vind. Iets wat ek egter nie in die NGB of HK terugvind nie, is dat die herstelde verhouding met God nie gebruik word om versoening ook tussen mense te bewerkstellig nie. Met ander woorde, die NGB en HK is reeds so in die raamwerk van die Platonistiese interpretasie van die

lewe en werk van Jesus gegiet dat genoegdoening tussen mense nie aandag kry nie.

(6) *Om die ander in die oë te kyk*

Vraag en antwoord 56 van die Heidelbergse Kategismus handel oor wat mens glo van die vergewing van sondes. God wil nie meer dink aan al die sondes en die sondige aard van die mens waarteen die hele lewe lank gestry moet word nie. Hy doen dit op grond van die voldoening van Jesus Christus, wie se geregtigheid hy skenk uit genade sodat die mens nooit in die strafgerig van God sal kom nie. Met ander woorde, oor apartheid kan my saak met God reg wees. Ek hoef net te bely.

Maar wat doen ek as oortreder teenoor die slagoffer? Hieroor is die kerk stil. Die slagoffer is nie! Hoe kan hulle as dit hulle tot in hulle wese geraak het?

Dit is hier waar die trauma lê. Ons moet elke dag die mense teen wie ons in die verlede gediskrimineer het, in die oë kyk. Elke gesprek berus op die vooronderstelling dat ons van meet af aan ongeneeslike rassiste is. Elke ontmoeting is 'n moeisame proses om van voor af vertrouwe op te bou. Dit raak ook moeilik om as man vroue in die kerke in die oë te kyk. En gays bly maar in die kas uit vrees vir uitwerping.

Die geskiedenis het die Afrikaanse kerke tot oortreders veroordeel. Ironies genoeg is die kerke ongemaklik met enige oortreder. Die Bybel help ook nie juis nie, want een van die aspekte waarmee die Bybel uitstekend is, is om die oortreder uit te wys en dan uit te werp. Wanneer 'n mens op grond van die Bybel as oortreder aangewys is, dan is dit inderdaad 'n geval van uitwerping tot in die buitenste duisternis.

Kyk maar wat het met Eugene de Kock gebeur. Die gemeenskap wat hom gekonstrueer het, het hulle rug op hom gekeer. Pumla Gobodo-Madikizela (2003) vertel van 'n aangrypende episode tussen haar en De Kock. In een van haar onderhoude het sy fisies na hom uitgereik deur aan sy een hand te vat. Later, tydens een van sy verskynings by die WVK, het hy aan haar vertel dat die hand wat sy aangeraak het, die hand was wat altyd die sneller getrek het. Vir Gobodo-Madikizela was dit 'n pleit om nie verwerp te word vanweë sy moorddadige verlede nie. Hy was alleen en ontbloot in 'n land wat ontkenningsmeganismes gebruik het om 'n regime in staat te stel om 'n terreurbewind na te streef.

Word dieselfde soort ontkenningsmeganismes nie nou aangewend om verantwoordelikheid vir die verlede weg te skuif nie?

Die kerk is goed om sonde uit te wys, maar daar is nie eintlik plek vir die sondaar in die kerke nie. Nou onlangs moes ek lees van 'n dominee wat geweier het om iemand se dogter te begrawe omdat die gesin 'n ruk terug gemeenskap met die kerk opgesê het. Die dominee het gereken daar was nie 'n teenprestasie nie.

Die kerke swyg oor die gevolge van ons geskiedenis. Lidmate wat die gevolge van die geskiedenis elke dag moet trotseer, word nie Sondae begelei en versterk in die prediking nie. As apartheid sonde was, dan moet die kerke mos die lidmate hierin begelei. 'n Skuldbelydenis het nie die gevolge daarvan weggeneem nie. Mense het seergekry. Daar was slagoffers.

Ons kan nie aangaan soos in die verlede en dink apartheid was maar net 'n 'ligte mistykie' nie. Die beleid het voortgevloei uit die manier hoe ons gedink het. Die kerke swyg oor die uitsprake van die voorstanders daarvan. Hierdie uitsprake berus egter op 'n bepaalde manier van dink en Bybelles wat nog in ons midde is. Intussen vind lidmate dit uiters moeilik om die hindernis wat apartheid tussen mense kom lê het, uit die weg te ruim.

Die Nuwe Testament se waarskuwing om nie te maklik te veroordeel nie, die oproep om sewentig maal sewe keer te vergewe, en die siening dat die vergewing van sondes moreel en geestelik is, het uiteindelik 'n vernietigende effek. 'n Vergiffenis wat net op die verhouding met die Here fokus, weerhou my daarvan om in die skuldspieël te gaan kyk en om die geskiedenis te konfronteer. Dit weerhou mens daarvan om bevry te word van onderdrukkende ideologieë en strukture wat die lidmate versmoor.

Trouens, dit het 'n morele verlamming teweeggebring. Toe die debat oor die Nuwe Hervorming losgebars het, is gesuggereer dat diegene wat die 'nuwe' hervorming bedryf, liewers hulle monde moet hou omdat hulle oor hoede en ander goed geredekawel het toe Soweto in 1976 oopgebars het. Die huidige debat word beskou as 'n teken van teologiese bankrotskap, want dié soort van teologie het niks te sê vir die lyding wat tans aan die gang is vanweë armoede, bendegegeweld en VIGS nie.

Hoe sal 'n ander verstaan van Jesus van Nasaret ons kan help om die lyding van VIGS, geweld, rassisme en geslagsverdrukking te oorkom? Ek weet nie. Wat ek wel weet, is dat die kritiese vrae oor God, Jesus en die Bybel uit die konteks van die Afrikaanssprekende kerke kom wat vroeër apartheid ondersteun het. Met die hele sisteem van apartheid ontmasker vir wat dit was, het sommige kerklidmate begin agterkom alles is nie pluus nie.

Hoe kan mense hulleself rehabiliteer? Een van die pogings is om tot ander of nuwe insigte te kom. Vir baie jare het die kerke nuwe inligting van hulle lidmate weerhou. Met die sanksies teen ons was dit ook maklik. Maar noudat die skanse afgebreek word, kom gelowiges agter hoe die kerke hulle geleer het om die Bybel op 'n sekere manier te lees. Dit was 'n manier wat die maghebber van die tyd soos 'n handskoen gepas het. Skielik is dit weg, en die voormalige maghebber is die oortreder wat orals gekriminaliseer word.

Die invloed van apartheid het nie net die ekonomiese magte skeefgetrek nie. Dit het nie net die magsbalans versteur nie. Dit het ons denke beïnvloed.

Van ons word egter verwag om in te sien dat apartheid en rassisme verkeerd is, want dit veronderstel diskriminasie op grond van voorkoms. Maar

ons sit met 'n denkstruktuur wat juis op daardie gronde funksioneer.

Hoe kan ons die trauma van die verlede op 'n godsdienstige wyse verwerk? As ons 'n *ander* manier van dink kan bemeester, kan ons ons werklikheid *anders* beskryf en konstrueer. As ons anders kan dink, kan ons op die Ander ag gee. Dalk kan ons op só 'n wyse die bose geeste van die verlede besweer.

HOEKOM 'N ANDER SOORT LEES REGTIG NODIG IS

(1) *Apartheid het die gereformeerde tradisie kragteloos gemaak*

Na die Tweede Wêreldoorlog het teoloë begin vra of mens enigsins die Bybel na Auschwitz nog kan lees. Die vraag waarmee hulle (Doukhan 2001:683) geworstel het, is hoe dit moontlik was dat 'n land met 'n ontwikkelde Bybelwetenskap, en met die grootste getal Bybelwetenskaplikes, 'n doodsfabriek soos Auschwitz kon bedink het. Was dit 'n geval van wat die Bybel is, of was dit oor wat die Bybel gesê het? Of was dit gewoon net die manier hoe die Bybel gesien, misverstaan en wantoegepas is?

In 'n oop brief in die laat-negentigjare het mense soos Beyers Naudé, Nico Smith en Cornel du Toit (vgl. Du Toit 1998:9) aan predikante van verskeie hoofstroomkerke gevra hoe dit enigsins moontlik was dat apartheid kon bestaan as predikante elke Sondag versoening, vrede en geregtigheid verkondig het. Hoe was dit moontlik dat mense Sondae in die kerke kon sit en die volgende week gruweldade teenoor ander mense kon pleeg? Dié drie vra hulleself uiteindelik af of daar dan niks was in dié kerke se prediking, liturgieë en sakramente wat gelowige mense se gewetens binne die gereformeerde tradisie aangespreek het nie.

Ek vermoed daar is baie antwoorde op hierdie vrae. Die maklikste uitweg sou wees om mense se *sondigheid* te blameer. Hiervolgens sou hulle hulleself nie voldoende onder die leiding van die Heilige Gees geplaas het nie. Gevolglik het hulle volhard in hulle eie sienings. Maar dié benadering fokus op die individuele lidmaat en ignoreer die sisteem waarbinne lidmate dink en glo. Om sonde te blameer, verontskuldig die magstrukture van die kerke, waarsonder apartheid nie sou kon voortbestaan nie.

Mens moet dalk ook besef dat, wat die prediking betref, die vorm van 'n preek nou nie juis geskik is om mense te laat verander nie. 'n Preek is net suksesvol as dit die bestaande waardes van die geloofsgemeenskap aanspreek. Met ander woorde, predikante kon preek tot hulle blou in die gesig was, maar as hulle nie die waardes van hulle gehoor gedeel het nie, is die preek nie ter harte geneem nie.

Dit het veral ook vir politieke waardes gegeld. 'n Predikant wat selfs in 'n geringe mate simpatiek teenoor die bevrydingsteologie was, sou by 'n blanke gemeente nie hond-haaraf gemaak het nie. Ek weet van een predikant wat sy gemeente moes verlaat vanweë onversoenlikheid met sy gemeente omdat hy dit gewaag het om die geweld in sy omgewing (iewers in Natal) te probeer aanspreek deur die IVP by die ANC uit te bring in die laat-tagtigerjare. 'n Ander predikant het dit op sy agterbaadjie gekry toe hy gewaag het om Dakar toe te gaan om met die ANC te praat. Die *sosiale en politieke konteks* van die gemeente was die filter waarmee 'n preek beoordeel is.

Met die afskaffing van apartheid en die vestiging van 'n nuwe sosiale en politieke orde, het die ou filter van die *amptelike* toneel verdwyn. 'n Nuwe openbare transkrip is gevestig, met die gevolg dat kerke en individue deur middel van kragtige skuldbelydenisse die nuwe openbare transkrip bevestig het.

Op voetsoolvlak het die ouer transkrip egter nog gefunksioneer, verborge en weggesteek van die nuwe een. Dit moet nog gesien word in watter mate gewone lidmate die kerke se skuldbelydenisse aanvaar. Waar individue dit gedoen het in plaas van hulle kerke, word die nuwe openbare transkrip met agterdog bejeën. Willem de Klerk, in sy opspraakwekkende boek *Afrikaners: kroes, kras, kordaat* (2000:28 e.v.), wys op die afwysende manier waarop daar in die Afrikaanssprekende gemeenskap oor die WVK gepraat word.

Is dié manier van afwysend-praat te wyte aan halstarrigheid en volharding in die sonde? Dit kan nie wees nie, want gereformeerde kerke werk al hoe meer onder die voormalige benadeeldes. Sou die halstarrigheid nie dalk te wyte wees aan 'n onvermoë van die verskillende sisteme binne die kerke om die lidmate te begelei in 'n nuwe politieke situasie nie? Met ander woorde, die lidmate word op tipiese calvinistiese wyse met 'n besef van sondeskuld gehamer, maar in die proses word die sisteme wat apartheid teologies gedra het, nie onder die vergrootglas geplaas en gedekonstrueer nie. Die gevolg is dat die arme lidmaat as 't ware (wat apartheid betref) nog steeds in die spreekwoordelike 'buitenste duisternis' sweef.

Na 1994 was dit teologies-gesproke vir die gereformeerde tradisie steeds besigheid soos voorheen. Op kerk-politiese vlak het daar weliswaar verskuivings gekom. Binne die NG Kerkfamilie het eenwording meer dringend geword. Die Gereformeerde Kerke, wat nie in staat was om 'n voorlegging by die Waarheids- en Versoeningskommissie te doen nie, het darem na twaalf jaar daarin geslaag om al die kerke onder een sambreel te verenig.

Op hierdie oomblik word daar egter op teologiese en filosofiese vlakke niks gedoen om die lidmaat te bemagtig om verby die morele en etiese probleme wat apartheid geskep het, verby te kom nie. Die tradisie gaan aan asof daar geen fout is nie. Die Bybel word maar steeds op dieselfde manier

gelees. Trouens, dit is asof daar 'n teologiese laer getrek is om enige kritiek die hoof te bied.

In die NG Kerk is teologieprofessore selfs aangekla van leerdwaling omdat daar gedink word dat sekere gereformeerde leerstellings onder die skoot gekom het. In die Gereformeerde Kerke van Suid-Afrika voer vroue 'n opdraande stryd om die ampte van ouderling en predikant vir die vrou oopgestel te kry. Hulle mag diakens wees, maar ook dit loop gevaar om weg-geneem te word. Die rede is gewoon 'n bepaalde manier van Bybellees. As die Bybel getuienis toon dat vroue nie in sulke ampte mag wees nie, dan moet die gelowige volg.

Luister 'n mens na vrouepredikante, vroue-ouderlinge en vrouediakens in die ander kerke binne die reformatoriese tradisie, dan besef 'n mens dat dié soort van lees nog baie sterk staan op voetsoolvlak.

Die teenwoordigheid van gays skep eweneens 'n groot probleem. Op grond van 'n paar tekste word gemeen dat homoseksualiteit sonde is en dat mense wat dié praktyk bedryf, nie in die ampte mag dien nie en eintlik onder sensuur behoort te kom.

Met die grondwet se antidiskriminatoriese beginsels ten opsigte van geslag en seksuele oriëntasie, word kerke nou in 'n geloofwaardigheidskrisis geplaas as gevolg van 'n bepaalde soort Bybellees. Dit is 'n letterlike Bybellees wat nie ruimte vir kontekstualiteit laat nie.

Denkende lidmate wat nie meer alles vir soetkoek opeet nie, vind hulle uiteraard benoud. Voeg hierby 'n leierskap van die kerke wat nie opgelei is en gevolglik opgewasse is om kritiese vrae te hanteer nie. Een van die hoofkritiekpunte van die Nuwe Hervorming (Piet Muller 2002) is juis dat die ontwikkelinge binne die Bybelwetenskappe die afgelope 200 jaar geensins binne die Suid-Afrikaanse reformatoriese tradisie te berde gekom het nie. Die lidmate word daarvoor steeds in die duister gehou. En dosente wat dit wel waag, kom in die spervuur van studente wat in hulle geloof bedreigd voel.

Ek dink dit is onafwendbaar dat die lidmaat binne die kerke van die reformatoriese tradisie in die nawerking van apartheid in 'n ernstige krisis gedompel moet wees. Ons sit met 'n manier van doen en Bybellees wat apartheid op teologiese vlak gedra het. Die sosiale konteks waarbinne dit plaasgevind het, het egter op die immoraliteit daarvan gewys. Binne 'n sosiopolitieke konteks wat diskriminasie nie meer verdra nie, is dit te verwagte dat hermeneutiese beginsels wat diskriminasie toelaat, onder verdenking sal kom.

(2) *Die krisis*

Die nuwe politieke bestel het die Suid-Afrikaanse weergawe van Calvinisme in 'n krisis gedompel. Die betrokkenheid van die kerke na die Anglo-Boereoorlog by die gemeenskap wat mettertyd as 'Afrikaner' uitgekristalliseer het, het met die hoogbloeie van nasionalisme in 1938 gesorg vir 'n ver-

burgerlikte godsdiens. Dié proses is gevoed deur 'n bepaalde interpretasie van Calvyn, waarvolgens die hele wêreld as die volle skepping aan God behoort.

In praktyk het dit egter neergekom op 'n verchristeliking van die gemeenskap. Die hele lewe is georden na en gemeet op wat God se wil is. Laasgenoemde, aldus die skema, kom voor in die Bybel as God se Woord. Hiermee het die Bybel 'n baie belangrike funksie begin vervul: dit was die 'lig' wat op alle lewensterreine moes skyn. Daarom was die vreugdevure hoog in die vyftigerjare toe die Christelike karakter van die Potchefstroomse Universiteit gewettig is en die woorde 'vir Christelike Hoër Onderwys' by die naam gesit kon word. Die leuse 'In U lig' het beteken dat wetenskapsbeoefening en die Bybel hand-aan-hand sou loop.

Prof. H. G. Stoker (1967:66) stel die proses van verchristeliking soos volg: 'Christianisering van die hele lewe beteken dat die mens op elke lewensterrein die geopenbaarde waarhede aangaande God Drie-enig en sy verhouding tot alle dinge (insluitende die mens en al sy [sic] handeling) toerekenbaar en verantwoordelik en in gehoorsaamheid aan die wil en wetsorde van God effektief sal behartig. Hy [sic] sal op geen enkele lewensterrein die skepping (insluitende die mens en sy [sic] hele lewe) van God isoleer nie, maar sal alles in Sy skepping uit sy [sic] radikale teosentrisiteit verstaan, en daarvolgens leef en handel.' Vir Stoker is die Calvinisme 'n totalitêre Christendom met 'n Christelike wetenskap, 'n Christelike politiek, 'n Christelike kuns, 'n Christelike ekonomie. 'n Christianisering van die kultuur vind plaas en hy praat van die eis van 'n Christelike verlowing, 'n Christelike huwelik, 'n Christelike gesin, 'n Christelike volk, 'n Christelike skool, 'n Christelike vakvereniging.

Die proses van verchristeliking het aan die Bybelteks 'n epistemologiese voorkeur gegee ten koste van die leser en die skrywer(s). Omdat net die teks van belang is, is dit te verwagte dat die Bybelteks uiteindelik ook bo verdenking geplaas moes word. Binne dié proses het die Bybel onaantasbaar geword en funksioneer dit as 'n welwillende boek. Omdat dit God se wil bevat, is dit wat daarin staan die mens altyd ten goede, selfs al beteken dit dat mense in die proses seerkry. Mens kry die gevoel dat as iets in die Bybel is, dan is dit reg en goed om dit na te volg. Omdat dit in die Bybel is, móét dit noodwendig ook God se wil wees.

Dit is die enigste manier waarop ek kan verklaar hoekom apartheid aantrekkingskrag gehad het binne die reformatoriese erfenis. Rasseskeiding was God se wil. Dit is doodgewoon gesien as deel van die verskeidenheidsbeginsel wat met die skepping al teenwoordig was. Geskei van ander inwoners van Afrika kon die Afrikaner hom of haar beroep op 'n identiteit wat deur God gewil is. Dié identiteit het berus op die besetting van die land op die patroon van die boek Joshua waarvolgens die Here Kanaän aan die Israeliete geskenk het.

Maar laat ek ook onmiddellik byvoeg: die konsekwensies van die intog in die Beloofde Land deur Israel is nie op Suid-Afrikaanse bodem deurgetrekt nie. Tog het die Afrikaner 'n baie nou verbondenheid met die Bybelse geskiedenis, en dus met God, gevoel op grond van die beskrywing van Israel se doen en late. Hierby moet ook die uitverkiesingsleer bedink word. Die Afrikaner het homself en haarself besonder 'gelukkig' geag. God het hulle immers van voor die skepping van die wêreld uitverkies tot die lewe en hulle aan die suidpunt van Afrika geplaas om lig vir die donker wêreld te wees.

Maar in postapartheid Suid-Afrika het hierdie uitverkore 'identiteit' 'n yslike probleem geword. Annes Nel (2002:134) sê in sy boek *Op soek na God ... buite die kerk?* dat die uitverkiesing aan mense die gevoel gee dat God witbroodjies en swartskape het. Hy hou van sekere mense en nie van ander nie. Die uitverkiesingsleer wat op 'n letterlike verklaring van die Bybel geskoei is, het die meeste Afrikanermense afgestomp vir die ellende waartoe die beleid van afsonderlike ontwikkeling die swart gemeenskappe gelei het. Erger nog, by sommige mense het uitverkiesing 'n rassekonnotasie gekry. Dit het die moontlikheid vergroot dat die nie-uitverkorenes maar soos diere behandel kon word.

Na my mening is dit juis die letterlike interpretasie van die Bybel wat vir die huidige geloofskrisis onder 'n groep gelowiges verantwoordelik is. Mens wonder as die kritiese Bybelwetenskap in die dertiger- en veertigerjare van die vorige eeu nie deur die kerke onderdruk is nie, of apartheid wel so 'n roemryke opbloeit sou gehad het.

Die NG Kerk het hulle teologieprofessor van Stellenbosch, Johannes du Plessis, se lont kortgeknip toe hy met kritiese vrae vorendag gekom het. Hy is daarvan beskuldig dat hy die Bybel se goddelike gesag misken het, en die Teologiese Seminarium op Stellenbosch het hom afgedank. In die hofspraak wat hy hieroor aanhangig gemaak het, het die NG Kerk prof. J. D. du Toit (Totius) se hulp ingeroep om oor Du Plessis se Skrifbeskouing te kom getuig.

Hoewel die kerk die hofspraak verloor het (die staat was genadiger as die kerk en Du Plessis kon sy professoraat terugkry), het Du Plessis die oorlog verloor. Dit is insiggewend dat Totius gevra is om oor Du Plessis se sienings te getuig. Totius het natuurlik nie met Du Plessis saamgestem nie. Vir Totius was die Bybel 'n boek wat letterlik gelees en verklaar moes word. Die geskiedkundige karakter van die boek het aan die Bybel 'n waarheidsstatus gegee. Soos die gebeure beskryf is, so het dit werklik gebeur. Die gesag van die Bybel is totalitêr. Die Bybel is soos 'n goudmyn van ontsaglike rykdom wat ontgin moet word.

Uit die hofverrigtinge blyk dit dat 'n kritiese benadering nie gou gevolg sou word nie. Trouens, Totius se siening oor ras en volk het grootliks by die Afrikaner in daardie tyd inslag gevind. Sover ek weet, is Totius se rassistiese teologie nog nie krities onder die loep geneem nie. Dit lyk eerder, afgesien

van apartheid, of sy manier van Skrifhantering nog steeds die gangbare praktyk is.

Dit is hier waar die krisis ontstaan. As apartheid verkeerd was, wat maak mens met die teologiese regverdiging daarvan? Is die teologiese regverdiging van apartheid bloot oneties, of moet mens die instrumente waarmee apartheid teologies regverdig verklaar is, nie ook ontsmet nie? Met ander woorde, kan mens die Bybel nog net so hanteer soos dit in die dertiger- en veertiger jare van die vorige eeu gangbaar was? Maak die probleme wat 'n letterlike lees hier veroorsaak het, dit nie dalk moeiliker om op die ou trant voort te gaan nie?

Deur die immoraliteit van apartheid en die teologiese regverdiging van apartheid los te sien van Skrifbeskouing en teksinterpretasie, word die probleem van diskriminasie in die kerk teen vroue (en gays) nie opgelos nie. Vanuit 'n letterlike interpretasie word vroue nie in die amp toegelaat nie. Immoraliteit en die teologiese regverdiging het nie maar net met die sondigheid van die mens te doen nie. Dit het te doen met leespraktyke en die invloed van buite-Bybelse sisteme wat nie verreken word nie. Solank só 'n leeswyse gevolg word, gaan vroue steeds as tweedeklaslidmate geag word.

Die probleem word vererger wanneer teoloë uit dieselfde tradisie sê dit was verkeerd om die Bybel so te lees, maar terselfdertyd die arme lidmate los om self uit te werk hoekom dit verkeerd was.

Uiteraard moet die lidmaat hom of haar wend tot dit wat hulle ken: die etiek en moraliteitsleer wat op dieselfde hermeneutiese beginsels of interpretasiesleutels gebou is as die apartheidsledes van die Bybel. Uiteindelik beland die lidmaat in 'n bouse kringloop. Hoekom sou dit verkeerd wees om die bepalinge oor Israel in die Ou Testament ernstig op te neem, maar dieselfde soort diskriminasie teen vroue te pleeg? Hoekom sou dit verkeerd wees om apartheid Bybels te regverdig, maar korrek om bewysplase te vind vir 'n saak soos die doodstraf? Of, om vroue wel toe te laat in die amp op grond van ander teksverse, maar dan amper homofobies teen gays uit te vaar as sondig?

(3) *Verwarring*

Die teologiese bankrotskap word duidelik geïllustreer deur 'n brief wat in die *Algemene Kerkbode*, 'n bylaag van *Beeld* van 12/13 Junie 1998 verskyn het onder die skuilnaam 'Verward'.

'Tans beleef ek 'n geloofskrisis. Die geloofskrisis het sy ontstaan indirek uit die politiek en direk uit die biegtery van sekere kerke, predikante en teoloë.

In 1948 was ek 'n tiener en menige kere moes ek aanhoor, vanaf die preekstoel, dat apartheid Bybels gefundeerd is.

Bogenoemde is nie net van kansels gepredik nie, maar ook by

kerkraadsvergaderings en sinodes as korrek en regverdig beskou. Dikwels is die volgende uitdrukkings gebruik om die betrokke standpunt as waarheid te benadruk:

- 'Die Heilige Gees lei ons'
- 'God lê die woorde in ons mond'
- 'God gee ons wysheid'

So is ook gebed by kerkraadsvergaderings, sinodes en dies meer. Nou kom persone in kerklike ampte egter en beweer dat apartheid op stuk van sake sonde was. Hier het my geloofskrisis ontstaan.

As die Heilige Gees hulle gelei het, as God hulle woorde in die mond geplaas het toe apartheid as korrek gedefinieer was, hoe kan dit nou sondig wees?

'n Paar gevolgtrekkings moet nou noodwendig gemaak word:

Eerstens het die Heilige Gees die geleerdes verkeerd gelei; tweedens het God hulle nie die regte woorde in die mond gelê nie, en laastens is die Woord van God verkeerd uitgelê.

As die Heilige Gees en God 'n mens eers op 'n bepaalde pad lei en dan later kom sê dit wat voorheen aan julle voorgehou is, was verkeerd, God het verkeerde dinge aan julle geopenbaar, hier is nou die regte ding, dan sal enige mens 'n geloofskrisis beleef.

God self sal tog nie so 'n fout maak nie.

Die ergste van alles is dat die kerklikes nou gaan bieg en die Christelike geloof onder verdenking plaas.

Miskien is hierdie beskouing naïef of onkundig. Ek ondersteun nie apartheid nie en stem saam dat dit onmenslik was. Die hele aangeleentheid uit 'n teologiese perspektief verwar my egter en dreig om my Christelike geloof te vernietig.'

Die redakteur van die *Algemene Kerkbode* het soos volg hierop gereageer: 'Die Heilige Gees lei sy kerk mettertyd tot nuwe insigte. Slawerny was byvoorbeeld nie in Bybelse tye as sonde beskou nie. Later het die kerk beseft dat die Bybelse boodskap van naasteliefde slawerny afwys. So het die Here sy kerk algaande gelei ... ook in ons siening van apartheid.'

Ek dink nie dat die redakteur 'Verward' se probleem enigsins aanspreek nie. 'n God wat nou een en later 'n ander ding sê, is inkonsekwent. Hoewel die gereformeerde tradisie erken dat God van besluit kan verander, werk die tradisie met 'n godsbegrip wat konsekwent is en 'n Bybelteks waar alles mooi geharmoniseer is.

'Verward' het 'n probleem omdat die tradisionele teologie uitgaan van die standpunt dat mense oor God kan praat sonder dat hulle iets van hulle eie omgewing daarin sit of dat hulle eintlik medeskeppers is van die god-

heid wat hulle God noem. Hier is iets byna onhebbelik: omdat die menslike bydrae in die verstaan van die Bybel misken word, word die resultate van ons Bybellees op die brood van die Heilige Gees gesmeer.

In die argumente vir apartheid het die teoloë van die verlede gemaklik agter die vleuels van die Heilige Gees geskuil. Op dié manier kon mense hulleself verontskuldig deur eenvoudig die verantwoordelikheid vir die gebruik van die Bybel in 'n argument op God se skouers te plaas.

Hulle was immers maar net die instrumente om God se wil deur te voer. Mens sou wou byvoeg: *en heel gewilliglik!*

Hoekom is ons bang om te erken dat die waardes in die Bybel wat tot apartheid aanleiding gegee het, problematies is? Nou skuil godsdiensteleiers agter die Heilige Gees om 'n verandering van standpunt aan te dui. Weer is dit die Heilige Gees wat die mense tot ander insigte lei. Maar daardie ander insigte was nog altyd daar. Hulle is net doodgeskreeu deur politieke mag! Wat nou aan die Heilige Gees toegeskryf word, was vroeër 'Skrifkritiek'. Noudat die politieke mag in ander hande is, is dit nie meer so gewens om te sê apartheid is die wil van God nie. Dit lyk eerder of daar agter die gebruik van die Heilige Gees 'n stuk politieke opportunistiese sit, tóe en nou.

Die hele proses laat die goedgelowige kerklidmaat binne die gereformeerde tradisie in 'n dilemma. 'n Politieke bestel en sosiale orde wat eens op morele en teologiese gronde geregverdig is, word nou as verkeerd en immoreel bewys en bely. Maar daardie orde het sigbare regverdiging in die Bybelteks gevind, veral in die Bybelse geskiedenis van Israel se intog in die Beloofde Land. As mens sê so iets is immoreel, dan word 'n Bybelse waarde gekritiseer. Dit is mos 'n vorm van Skrifkritiek! Was God verkeerd om Israel af te sonder van die res van die heidennasies? Ek het 'n predikant hoor sê dat apartheid nie sonde is nie, maar dat net die Afrikaner se toepassing daarvan verkeerd was.

Die teologiese regverdiging van apartheid en die uitwys daarvan as kettery sonder 'n sigbare verandering in teologiese hermeneutiek het die gewone lidmaat voor 'n ernstige vraag oor God gebring. Met teologiese hermeneutiek bedoel ek daardie verstaansprobleme wat rondom die Bybel bestaan.

Die probleem wat blyk uit die redakteur van die *Algemene Kerkbode* se antwoord aan 'Verward', is hoe 'n uitspraak goddelik gesanksioneer kan word as die moontlikheid bestaan dat dit dalk as verkeerd bewys kan word. Die kerk erken nie dat daar 'n verandering ingetree het in die manier waarop die Bybel verstaan word nie. Op amptelike vlak is alles nog dieselfde, maar op voetsoolvlak word die gewone lidmaat voor 'n ernstige vraag oor God en dit wat die Bybel oor Hom sê, gebring.

Die Bybel self, so lyk dit, het die probleem geword. Die vraag na goddelike sanksie van 'n argument is nie meer so belangrik nie, omdat die dwingende gesag wat tradisioneel aan die Bybel toegeskryf word, die oorsaak van die probleem is. Wat belangriker is, is die vraag na die menslike skrywers

en kontekste waarbinne die Bybeltekste ontstaan het. Op hierdie manier kry die tekste lewe en vind Bybellesers meer waarmee hulle kan identifiseer. Die Bybel skyn meer oorredend as dwingend te werk.

'Verward' se beoordeling kom op die volgende neer: as die Heilige Gees en God 'n mens eers op 'n bepaalde pad lei en dan later kom sê dit wat voorheen voorgehou was, is verkeerd, en dat God verkeerde dinge geopenbaar het, maar hier is nou die regte ding, dan sal enige mens 'n geloofskrisis beleef.

Die vraagstuk, so lyk dit my, is dat teoloë eers die Bybel gebruik het om apartheid binne 'n sekere teologiese tradisie te regverdig. Nou moet teoloë wat later leef, maar binne dieselfde tradisie sit, sê dat daardie teologiese regverdiging verkeerd was. Maar niks binne die tradisie het verander nie. Die manier van dink en doen bly steeds dieselfde. Hoekom sou die regverdiging van apartheid dan so verkeerd wees? Die probleem is dat daar skuld bely word oor Bybelgebruik sonder dat die hermeneutiese raamwerk waarbinne dit geskied het, onder die loep kom.

(4) *Ons godsbeeld word geraak*

Mense word dus gevra om te verander, maar hulle moet dit uiteindelik in 'n lugleegte doen. Dit is hier waar die filosofiese en/of epistemologiese raamwerk(e) waarbinne die kerke die afgelope eeu staan, hulleself lelik wreek. Epistemologie is daardie deel van die filosofie wat die probleme rondom die teorie van verstaan hanteer. Epistemologie kyk na die definisie van kennis, die bronne van en kriteria vir kennis, die soorte kennis wat moontlik is en die graad waarmee mense dinge met sekerheid kan ken. Epistemologie kyk na die verhouding tussen die mens en die objek wat geken moet word.

Geen mens kan sonder 'n bepaalde denksisteme lees nie. Die filosofie voed hierdie sisteme en stel modelle voor hoe die mens kennis bekom. Sonder epistemologie en filosofie kan ons nie klaarkom nie. Ons moet egter beseef dat die resultate van ons denke te wyte is aan daardie denkraamwerke wat gevolg word. Hulle het nie uit die lug geval nie. Hulle is daar en word gebruik. Hulle is egter nie ewig nie. Hulle kan verander word. Maar dit is belangrik om van hulle te weet, want hulle bepaal hoe ons die Bybel lees en hoe ons uiteindelik glo.

Opgesom, die manier hoe ons as mense kennis bekom, word epistemologie genoem. Die filosofie wat ons manier van kennisverkryging op die oomblik beïnvloed, staan as die *positivisme* bekend.

As mens kyk na die proses van verchristeliking waarvan Stoker 'n uitvloeisel was, dan sou die positivisme ook verchristelik word. Dit het gebeur op so 'n wyse dat die metafisiese of bonatuurlike binne die reformatoriese erfenis duidelike positivistiese kenmerke verkry het. Mens kan dit sien in die manier hoe die Bybel hanteer word: 'n objektiewe openbaring waarvan

die werk van die mens op grond van goddelike inspirasie weinig erkenning gekry het. Die menslike aandeel word weliswaar altyd erken, maar die impak van die mens word nie verreken nie.

Positivisme beteken dat slegs dit wat 'n mens deur sy of haar sintuie kan waarneem, as feitelike basis vir kennis kan dien. Omdat godsdiens met die metafisiese te doen het, sou enige godsdienstige uitsprake nie geverifieer kan word nie. Maar die Calvinisme plaas die Bybel sentraal. Ten einde godsdienstige uitsprake te maak, moet die Bybel tot 'feitelike basis' verklaar word. Hier het die positivisme handig te pas gekom, omdat dit nie alleen enige subjektiewe element in die waarnemingsproses uitskakel nie, maar die objek van bestudering tot 'n stookkamer van kennis verhef. Dit is hoekom 'feite' so belangrik geword het in die huidige teologiese debat: Jona moes in die vis gewees het, anders kan die mens nie meer in Jesus glo nie. Genesis 3 moet oor die sondeval handel, anders het die kerke se interpretasie van die geskiedenis van Jesus geen sin nie.

Terwyl gevoel, ervaring, pyn of lyding geensins 'n rol mag speel om 'die waarheid' te bepaal nie, moet die objek van studie sodanig versterk word om die waarheidsaanspraak te kan dra. In die geval van die Bybel is dit dan 'n teks wat goddelike krag kry as openbaring van God se wil. En ironies genoeg, die mens wat so vol sonde is, kan net steun op sy of haar natuurlike oordeel. Dit is hoekom die Heilige Gees so belangrik word om die waarheidsaanspraak wat gemaak word, te versterk. As dit dan blyk die verstaan was verkeerd, dan word net die natuurlike verstaan opgeroep, wat nie deur die Heilige Gees voldoende verlig is nie omdat die mens weerstandig was. Dat die objek van verstaan self ook 'n probleem kan wees, kom nêrens ter sprake nie.

'n Konteks waar ervaring, gevoel en emosie geen rol mag speel nie, skep uiteindelik 'n teelaarde vir 'n privaat-God wat sonder enige konteks aan mense verkondig word. Die gevolge vir so 'n godsbeeld is rampspoedig, soos dit in die geval van apartheid inderdaad was: (i) 'n *Ongenaakbare* God wat hom nie steur aan die pyn en lyding wat op politieke en sosiale gebiede veroorsaak word deur mense wat met goddelike sanksie ander mense te na kom nie; (ii) 'n *Partisane* God wat hom nie steur aan die konsekwensies van keuses wat mense (wat beweer hulle is deur die genade uitverkorenes van God) gemaak het en daardeur ander (wat nie die genade gekry en derhalwe nie uitverkies is nie) benadeel het nie; (iii) 'n *Feitelike* God wat hom nie laat onderkry deur menslike gevoelens en stories nie, maar eerder 'n bastion vir kille, koue feite is wat deur mense as sy wil opgeneem word.

'n God wat sonder 'n konteks ervaar word en 'n mens wat bewustelik subjektiewe kontekste negeer en onderdruk, is 'n resep vir die eenwording van God en ideologie. Dit is onmoontlik vir sulke mense om in te sien dat hulle verkeerd was.

Ek dink die filosofiese denkraamwerke waarmee die kerke funksioneer,

maak hulle heeltemal kragteloos. Hoe kan 'n mens enigsins begrip hê vir pyn en lyding wat hy of sy veroorsaak het as hulle geen sensitiwiteit het vir kontekste buite hulleself nie? Voeg hierby goddelike sanksie en 'n Bybel wat goddelike wil feitlik vervat sonder dat interpretasie enigsins verreken hoef te word. Dan is dit maklik om die strukturele geweld in die Bybelverhale jou eie te maak en op ander af te dwing.

Jy voer dan immers net God se wil uit. Objektivisme maak dit moontlik vir mense om die Bybel te hanteer as 'n stoorkamer vir feite oor God. Daar is geen plek vir enige menslike elemente nie, want die mens bring die subjektiewe na vore. Laasgenoemde mag nie.

Hoe kon apartheid ontstaan het en hoe kon wreedhede teen ander mense gepleeg word? As die bronteks van geloof met 'n filter geles word wat nie voorsiening maak vir subjektiwiteit nie, dan is dit wat rondom die mens gebeur maar dieselfde as wat in die Bybelteks gebeur. Die enigste vraag is dan aan watter kant van die goddelike lyn jy staan.

Vir menige Afrikaanssprekende in die vier hoofstroomkerke was die antwoord voor-die-hand-liggend: Ons is deur God uitgekies en ons was maar net die (meer as gewillige?) instrumente in sy hand om sy goddelike orde op aarde te vestig. As die vestiging van die goddelike orde met geweld gepaardgegaan het, was dit ook nie 'n probleem nie. Die Here gebruik geweld immers om Kanaän vir Israel te beset. Die teologiese sanksie wat aan apartheid gegee is, kom neer op 'n 'probleemlose lees' van die Bybelse gewens.

(5) Die soort Bybellees waaraan ons gewoon is

Die soort Bybellees waaraan ons gewoon is en wat deur die kerke aan ons oorgedra is, is 'n lees waarvoor daar nie juis buite die teks gegaan word nie. Hoewel die ontstaanstyd van 'n Bybelboek soms genoem word, word die verband tussen die wêreld waarbinne die teks geproduseer is en dit wat in die boek staan, nie altyd verreken nie.

Menige boek oor die gereformeerde hermeneutiek of dogmatiek maak een of ander stelling oor die menslike kant van die Bybel. Daar is erkenning vir die menslike faktor in die teboekstelling van die Bybel. Daar is byvoorbeeld erkenning dat die mens met sy of haar persoonlike aard, karakter, talente, lewe, ervaring, kennis, en denke binne 'n bepaalde historiese en kulturele tydsgewrig die Bybel geskryf het onder leiding van die Heilige Gees.

Maar wat beteken dit om die menslike faktor ernstig op te neem? In praktyk kom dit baie keer daarop neer dat in die bestudering van 'n betrokke Bybelboek daar iets oor die skrywer en sy tyd gesê word sonder dat die betekenis daarvan vir die verstaan van die boek altyd deurgetrek word.

Genesis, saam met die res van die Pentateug (die eerste vyf boeke), het hulle beslag in die sesde eeu voor ons jaartelling gekry. Maar wie lees die skeppingsverhale en die sondevalverhaal in terme van 'n bevolking waarvan

die room in ballingskap verkeer? Ons haak vas by God wat geskep het en mense wat gesondig het.

Met ander woorde, die verhale self is belangrik en die verpakking word baie keer nie in aanmerking geneem nie. Dalk dwing die leerstuk oor God wat hom in die Bybel openbaar ons as lesers om na die verhale as Godsopenbaring te kyk. Binne die filosofie van die positivisme maak dit sin. Die teks as openbaring word geobjektiveer ten einde God se wil vir ons lewe daaruit te positiveer. Enige subjektiwiteit is hier problematies.

Greijdanus (1946:24 e.v.) erken die menslike aspek by die teboekstelling van die Bybel. Hy meen daarom dat die studie van tale en insig in die 'gemoedsbestaan en zieleleven' van die volke waaronder die Here sy openbaring gee, bestudeer moet word. Hieronder verstaan hy 'Joodsche, geographische, archeologiese, historiese toestanden en gesteldheden'. Oor die mens en die Bybel meen Greijdanus (1946:29) dat die Bybel 'geheel menschenwoord en geheel Gods woord' is. Trouens, hy meen dat die Here so groot is dat Hy die mens na eie bestaan en aard en krag kan laat werk om nogtans volkome as sy instrument diensbaar te wees. Die mens weer is so gering dat hy of sy met al hulle gawes en kragte en werksaamhede niks anders word nie as bewuste en verantwoordelike instrument in God se hand tot uitvoering van die Here se welbehae.

As dit egter by die verstaan van die regte sin van die Skrif kom, is Greijdanus minder positief oor die mens. Hy (1946:34) praat van 'subjectiewe moeilikheden' wat maak dat die mens ook maar net op menslike manier, menslike vorm en menslike wyse kan ken: 'Wij zijn niet God, en worden ook nooit God, ook niet in ons kennen, hoe abstract wij ook zouden redeneeren. Onze kennis van God en van Zijne gedachten en bedoelingen is daarom niet alleen eene van God en Zijne openbaring geheel afhankelijke, en dus eindige, begrensde, zoveel naar inhoud, als wat den vorm aangaat.'

Die subjektiewe moeilikheid kom vir Greijdanus voort uit die sonde wat uiteindelik die hele menslike liggaam met al die organe en prosesse aangesig het, sodat ook ons gewaarwording nie meer so fyn en juis en suiwer is nie. Met ander woorde, die menslike verstaan van die Bybel is, as gevolg van die sonde, van meet af aan problematies.

Greijdanus (1946:36) meen dat 'bij den mensch de zonde met Gods vloek over haar niet enkel verstoring bracht over en in ons lichaam, en zijn bestaan en zijne werking, maar dat zij evenzeer onze ziel, onzen geest, aangreep, knakte, verdierf, voor wat haar zoeken en begeerten en streven aangaat, en voor hetgeen hare vermogens en functies aangaat. Zij bracht verwarring en verwoesting aan in ons verstand en in onzen wil. En ook deswege is ons gewaarworden en waarnemen en voorstellen en onze begripsvorming, onze verbeelding en heel ons kennen en redeneeren, niet in vollen zin en omvang scherp en zuiver en recht, doch in meerdere of mindere mate onjuist, verward, onwaar.'

As dit nou so is, word lesers egter nog steeds gekonfronteer met die Bybel wat gelees moet word. Die gebrekkigheid van die instrumente as gevolg van die sonde hef nie die proses op nie. 'n Leser moet nog kan onderskei waarop dit aankom, dit wat werklik beginsel is, dit wat tydgerig is en nie tydgebonde nie. Greijdanus probeer die subjektiewe element uitskakel, terwyl ek meen die subjektiewe element eerder bewustelik verreken behoort te word.

(6) *Die gevolge van dié soort Bybellees*

Die manier van lees waaraan die kerke ons blootstel, is 'n lees wat die leser nie buite die grense van die teks neem nie. Die fokus is op die teks van die Bybel. Enige agtergrondsinsigting word net gebruik om die kulturele agtergrond van die verhaal waaroor die teks gaan, te verduidelik. Die Bybelteks word as selfgenoegsaam gesien. Inligting wat die leser nodig het om die teks te verstaan, word in die teks reeds verskaf. Dit kan 'n emiese lees genoem word.

Omdat daar nie na betekenis buite die teks gesoek word nie, word die teks op gesigswaarde geneem soos dit in die Bybel voorkom. Konteks het net 'n rol in die mate waartoe dit oor die posisie van die verhaal in die betrokke Bybelboek handel. Met ander woorde, konteks het te make met die posisie van die teks tussen ander tekste. Dit verwys glad nie na 'n *buite-tekstuele werklikheid* nie.

Die gevolg van só 'n soort lees is dat buite-tekstuele faktore uitgelaat word. Wat van belang is, is die storiewêreld en hoe dit regstreeks op die leser se wêreld van toepassing gemaak kan word. Die teks word gevolglik letterlik opgeneem en die taal van die Bybel word die taal van die leser.

'n Verdere gevolg is dat die Bybelteks die enigste geldige en gesaghebbende basis vir enige gesprek oor geloof en godsdiens word. Dit klink baie vroom en opreg, want op dié manier kan die Bybel vereer word as 'Woord van God'. Vir baie mense is dit die enigste manier waaraan hulle gewoon is. Boonop het hulle nie die kritiese instrumente om anders te lees nie.

Miskien is u vertrouwd met die volgende stelling: 'Lees die Bybel soos dit geskryf is, glo soos dit geskryf is, doen soos dit geskryf is en jy sal ontvang soos dit geskryf is'. Hierdie stelling klink baie vroom, want dit probeer die Bybelteks bewaar: niks mag daarby gevoeg of weggelaat word nie. Omdat die teks geïnspireerd is, is dit betroubaar en moet dit nagevolg word. Omdat dit Godsopenbaring is, sal goddelike seën ook nie uitbly nie.

Die stelsel van apartheid kon net gewerk het omdat die wêreld van die Bybel, veral die Ou Testament, die wêreld van die Afrikaner geword het. Die verhaalwêreld van die Bybel, veral die Ou Testament, het grotendeels die patroon vir die sosiale orde geword. Omdat net die teks in ag geneem

is, en subjektiwiteit daardeur onderdruk word, was dit logies dat dit wat in die Bybel staan, op die samelewing afgedruk word. Nie net die taal van die Bybel nie, maar veral die wêreld van die Ou Testament het die wêreld van die deurvoering van die apartheidswette geword. Mens kan praat van 'n kontinuïteit wat gesien is op grond van Abraham as die vader van alle gelowiges en uiteindelik die groepe gelowiges wat vanuit die Calvinisme hulle in een lyn met Abraham gevoel het. Wat egter histories in die tyd tussen ons en Abraham (as hy regtig geleef het) gebeur het, word nie in ag geneem nie.

'n Gemeente wat so tien jaar gelede geweier het om 'n swart lidmaat in hulle gemeenskap op te neem, en die gemeente daardeur laat skeur het, het kort na die nasionale sinode van die Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika in 2003 besluit om te doleer as gevolg van die sinode se besluit om vroue tot die amp van diaken toe te laat. Een van die redes wat hulle aanvoer is dat die sinode hiermee buite-Bybelse bronne die finale verkларingsgrond gemaak het. Dit sou in stryd wees met Artikels 5 en 7 van die Nederlandse Geloofs-belydenis.

Hulle verwys na die vroeg-Christelike bronne se verwysing na vroue as diakens wat na hulle mening die deurslag gegee het. Hierteenoor stel hulle dat alleen die boeke in die Bybel heilig en kanoniek is om geloof te rig, en daarop te grondves en daarmee te bevestig. Daarby bevat die Heilige Skrif die wil van God vir ons volkome. Wat nie in die Bybel duidelik is nie, is nie nodig om te glo en in hulle lewens toe te pas nie. Met ander woorde, as dit nie in die Bybel geskryf staan nie, hoef dit nie geglo te word nie en is daar nie 'n verpligting om iets te doen nie.

Uiteindelik druk die belydenis betekenis op die Bybeltekste af wat deur die belydenisgemeenskap as waarheid aanvaar word. Op hierdie manier word Bybelverstaan gereguleer. Hoewel dié soort van lees die gemeenskap bind en aan hulle identiteit verskaf, sluit dit van meet af aan sekere kennis en denkwyses uit.

Hierdie manier van lees het 'n paar beperkinge. Omdat net die teks in ag geneem word, beteken dit dat die teks geweldige aansien het binne só 'n geloofsgemeenskap, soveel so dat alles 'verchristelik' moet word en die lig van die Bybel op alle aspekte van die samelewing val. Alles in die teks word letterlik opgeneem en as feitelik aanvaar.

Verskille in die Bybel word genegeer en die verhale wat dieselfde is, word geharmoniseer. Die gebeure word dan in een historiese lyn gebring met behulp van die verskillende boeke. Op hierdie manier word daar egter nie ag geslaan op die werksaamhede van die individuele skrywers of finale samestellers van die boeke nie.

Mens kan hier maar inderdaad praat van teksafgodery, want net dit wat die teks sê, mag gedoen word. Dit gaan selfs verder deurdat die verskil tussen God en die teks opgehef word. As net die teks in ag geneem word, hoe

weet 'n mens wanneer iets die wil van God is en wanneer iets eenvoudig menslike ideologie is? Onthou, apartheid is verkondig as die wil van God. Dit is eintlik noodwendig dat hierdie gemeente 'n probleem moet hê met die vrou in die amp. Immers, hulle volg die letterlike lees van die Bybel konsekwent. Vir hulle diskrimineer die Bybel op grond van ras én geslag.

Die vraag is net, hoe onderskei mens tussen God en ideologie as subjektiwiteit glad nie in ag geneem word nie? Dit is die kwessie wat in die volgende hoofstuk bespreek word.